

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Кафедра всесвітньої історії

На правах рукопису

ЗІНЧУК МАКСИМ РУСЛАНОВИЧ

**РЕФОРМАЦІЯ У ПОЛЬЩІ: ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ
ОСВІТИ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ**

Спеціальність: 014 Середня освіта
Предметна спеціальність: 014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)
Освітньо-професійна програма «Середня освіта. Історія, правознавство»
Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

БІЛИК ВІКТОРІЯ АНДРІЇВНА

кандидат історичних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № ____

засідання кафедри всесвітньої історії

від ____ 2025 р.

Завідувач кафедри

____ Стрільчук Л.В.

Луцьк – 2025

АНОТАЦІЯ

Зінчук Максим Русланович. Реформація у Польщі: формування у здобувачів освіти культурної компетентності. – На правах рукопису. – 97 с.

Реформація у Польщі була явищем, яке справило значний вплив на суспільний, політичний, релігійний та культурний розвиток регіону в ранньомодерний період. Вона стала важливим етапом у формуванні європейської цивілізації та суттєво позначилася на духовному житті, освіті й культурній ідентичності польського суспільства. У сучасній історичній науці питання поширення та наслідків Реформації залишається актуальним і викликає значний науковий інтерес. Водночас ця тема має важливе значення і в процесі вивчення історії в школі, адже сприяє формуванню у здобувачів освіти інтегральних, предметних та загальних компетентностей. Особливу роль у цьому процесі відіграє культурна компетентність, що передбачає здатність учнів розуміти багатоманітність культурних і релігійних традицій, а також критично оцінювати суспільні процеси.

У роботі розглянуто питання передумов і причин поширення Реформації у Польському королівстві та Речі Посполитій. Визначено, що вони мали як соціально-економічний, так і політико-релігійний характер. Виділено основні етапи та особливості розвитку реформаторських рухів у Польщі, окреслено хронологічні межі та простежено регіональні особливості їхнього впливу на культурне та освітнє середовище. Проаналізовано відображення теми Реформації у шкільних підручниках з історії для учнів середньої школи та з'ясовано, що вона здебільшого подається узагальнено, із використанням візуального матеріалу та завдань на перевірку знань.

Особливу увагу приділено питанню формування ключових компетентностей учнів, зокрема культурної. У процесі вивчення теми Реформації у Польщі окреслено шляхи, методи та приклади навчальних завдань, спрямованих на розвиток умінь аналізувати історичні події, усвідомлювати їхній вплив на сучасні культурні процеси та виховувати толерантність у мультикультурному середовищі. Додатково наголошено на ролі міжкультурного діалогу, який формується під час опрацювання матеріалів про релігійні та світоглядні зміни XVI ст. Застосування компетентнісних методик у вивченні цієї теми сприяє глибшому розумінню учнями місця Реформації в загальноєвропейському історичному розвитку.

Ключові слова: Реформація, Польща, Річ Посполита, освіта, культурна компетентність, здобувачі освіти, історія.

SUMMARY

Zinchuk Maksym Ruslanovich. Reformation in Poland: Formation of Cultural Competence in Students. – Manuscript Rights. – 97 p.

The Reformation in Poland was a phenomenon that had a significant impact on the social, political, religious and cultural development of the region in the early modern period. It became an important stage in the formation of European civilization and significantly affected the spiritual life, education and cultural identity of Polish society. In modern historical science, the issue of the spread and consequences of the Reformation remains relevant and arouses considerable scientific interest. At the same time, this topic is also important in the process of studying history at school, as it contributes to the formation of integral, subject and general competencies in students. A special role in this process is played by cultural competence, which implies the ability of students to understand the diversity of cultural and religious traditions, as well as to critically evaluate social processes.

The paper examines the issues of the prerequisites and reasons for the spread of the Reformation in the Kingdom of Poland and the Polish-Lithuanian Commonwealth. It is determined that they had both a socio-economic and political-religious nature. The main stages and features of the development of reform movements in Poland are highlighted, chronological boundaries are outlined, and regional features of their impact on the cultural and educational environment are traced. The reflection of the Reformation theme in school history textbooks for secondary school students is analyzed, and it is found that it is mostly presented in a generalized manner, using visual material and tasks to test knowledge.

Particular attention is paid to the issue of forming key student competencies, in particular cultural ones. In the process of studying the Reformation theme in Poland, ways, methods, and examples of educational tasks aimed at developing the ability to analyze historical events, realize their impact on modern cultural processes, and cultivate tolerance in a multicultural environment are outlined. Additionally, the role of intercultural dialogue, which is formed during the processing of materials on religious and ideological changes of the 16th century, is emphasized. The use of competency-based methods in studying this theme contributes to a deeper understanding by students of the place of the Reformation in the pan-European historical development.

Keywords: Reformation, Poland, Polish-Lithuanian Commonwealth, education, cultural competence, students, history.

Зміст

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА	10
1.1. Стан наукової розробки проблеми	10
1.2. Джерелознавчий огляд	17
Висновок до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ, ОСНОВНІ ІДЕЇ, НАПРЯМКИ ТА	24
ВПЛИВ РЕФОРМАЦІЇ У ПОЛЬЩІ	24
2.1. Соціально-економічні та політичні чинники Реформації в Польщі	24
2.2. Основні ідеї та представники польської Реформації	31
2.3. Вплив протестантських ідей на польську літературу, освіту та релігію ..	41
Висновок до розділу 2	46
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА	
ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «РЕФОРМАЦІЯ У ПОЛЬЩІ»	47
3.1. Відображення теми «Реформація у Польщі» у шкільній програмі	47
3.2. Суть, особливості та методика формування культурної компетентності у	
здобувачів освіти	54
Висновок до Розділу 3	69
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	85

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний освітній простір перебуває в умовах постійної трансформації, що зумовлено глобалізаційними процесами, активною міжкультурною комунікацією, зростанням мобільності населення та збагаченням культурного розмаїття. У цьому контексті формування культурної компетентності здобувачів освіти набуває особливого значення, адже саме вона забезпечує здатність орієнтуватися в багатокультурному середовищі, налагоджувати ефективну міжкультурну взаємодію, дотримуючись принципів толерантності, відкритості та поваги до інакшості.

Одним із ефективних шляхів формування культурної компетентності є залучення до вивчення ключових історичних подій, що сприяли розвитку культурного плюралізму, духовної свободи, становленню гуманістичних ідей та міжконфесійного діалогу. Однією з таких подій якраз таки є Реформація – масштабний суспільно-релігійний рух XVI ст., який охопив значну частину Європи і справив вплив не лише на церковне життя, а й на освіту, культуру, політичні процеси. Особливу увагу заслуговує вивчення Реформації в контексті вивчення історії Польщі, яка в цей період стала одним із прикладів релігійної терпимості, діалогу між конфесіями та розвитку освітніх ініціатив. Польська модель співіснування різних релігійних і національних груп може бути надзвичайно корисною для аналізу й осмислення у сучасному освітньому процесі, адже вона демонструє приклад мирного співжиття та збагачення культур через взаємодію, а не конфлікт.

З огляду на те, що сучасна молодь часто стикається з викликами інформаційного перенасичення, маніпуляцій та упереджень, важливим є формування здатності критично осмислювати історичні події та бачити в них джерела ціннісного зростання. Вивчення теми Реформації через призму її культурного, етичного та освітнього значення сприяє розвитку аналітичного мислення, емпатії, історичної пам'яті та ціннісних орієнтацій, що й становить основу культурної компетентності.

Мета дослідження – на основі вивчення особливостей Реформації у Польщі показати методику формування у школярів культурної компетентності.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання**:

- здійснити аналіз стану наукової розробки проблеми, з'ясувати повноту джерельного забезпечення теми;
- розкрити передумови, основні ідеї та напрями польської Реформації;
- визначити вплив Реформації на розвиток релігії, культури та освіти;
- з'ясувати повноту та особливості відображення теми дослідження у шкільних підручниках з історії;
- визначити сутність та особливості культурної компетентності здобувачів освіти;
- визначити практичні шляхи використання історичного матеріалу про Реформацію для формування культурної компетентності здобувачів освіти.

Об'єкт дослідження – компетентнісний підхід у процесі навчання історії в закладах загальної середньої освіти.

Предметом вивчення є формування культурної компетентності школярів на прикладі вивчення теми «Реформація у Польщі».

Хронологічні та територіальні межі дослідження. У межах даного дослідження хронологічні рамки окреслюються XVI–XVII ст., коли Реформаційні ідеї набули найбільшого поширення на території Речі Посполитої та визначально вплинули на культурний, освітній і духовний розвиток польського суспільства. Просторово-дослідницькі межі зосереджуються на території Польського королівства в добу ранньомодерної історії, з урахуванням суспільно-політичних і культурних процесів, що відбувалися в межах Речі Посполитої, а також їхнього впливу на формування культурної ідентичності.

Методи дослідження. У процесі написання дипломної роботи було застосовано комплекс методів наукового дослідження, що взаємодоповнювали один одного і дозволили всебічно та глибоко дослідити тему формування культурної компетентності здобувачів освіти у процесі вивчення питання

«Реформація у Польщі». Такий комплексний підхід забезпечив системність, об'єктивність та наукову достовірність отриманих результатів.

Перш за все, було застосовано метод аналізу історичних джерел і наукової літератури. Цей метод дозволив опрацювати значну кількість праць провідних істориків, культурологів, релігієзнавців, а також методистів у сфері освіти. Вивчення джерел різних типів – монографій, наукових статей, підручників – сприяло глибокому розумінню сутності Реформації в Польщі, її соціально-економічних, політичних та культурних передумов і наслідків. Особлива увага приділялася відбору сучасних досліджень, що відповідають європейським академічним стандартам, із виключенням праць радянських та російських авторів для забезпечення об'єктивності та актуальності інформації.

Порівняльно-історичний метод був застосований для зіставлення різних етапів розвитку релігійної та освітньої політики у Польщі, а також порівняння польських процесів із загальноєвропейськими тенденціями Реформації. Завдяки цьому методу вдалося виявити особливості польської моделі протестантизму, специфіку соціальних трансформацій і їхній вплив на культуру та освіту, що є важливим для розуміння контексту формування культурної компетентності в сучасній школі.

Для комплексного розгляду Реформації як багатогранного історико-культурного феномену застосовано метод системного підходу. Він дав змогу охопити різні рівні аналізу – політичний, соціальний, релігійний, освітній і культурний – і простежити їх взаємозв'язки. Цей метод дозволив побачити Реформацію не як ізольовану подію, а як динамічний процес, що мав глибинний вплив на формування культурних норм, цінностей і практик, які зберігають своє значення й у сучасності.

Важливим у дослідженні став педагогічний аналіз, який допоміг виявити потенціал теми Реформації для освітнього процесу, зокрема її роль у формуванні у здобувачів освіти культурної компетентності. Завдяки педагогічному аналізу було розглянуто шкільні підручники, методичні рекомендації, навчальні програми та інноваційні підходи до викладання історії, що дає змогу підкреслити

шляхи інтеграції історико-культурного матеріалу в сучасну освіту. Також було проаналізовано особливості педагогічних технологій і методів, які сприяють розвитку критичного мислення, толерантності, міжкультурного діалогу та здатності учнів аналізувати історичні явища крізь призму культурної багатоманітності.

Крім того, у роботі використано компаративний аналіз шкільних підручників з історії, що дало змогу оцінити ступінь і якість висвітлення теми Реформації, виявити методичні прогалини та запропонувати рекомендації щодо їх усунення. Аналіз базувався на порівнянні змісту, структури та методологічних засад представлених матеріалів, що дозволило об'єктивно оцінити їхній внесок у формування культурної компетентності учнів. В окремих частинах дослідження застосовано логічний метод – аналіз, синтез, узагальнення, класифікація – що сприяло систематизації отриманих даних, побудові цілісної картини явищ і явних висновків. Це дозволило не лише відтворити існуючі знання про Реформацію в Польщі, а й виокремити найбільш значущі аспекти для освітнього процесу. Загалом, синтез зазначених методів забезпечив комплексне, багаторівневе вивчення теми, що відповідає сучасним науковим вимогам та гарантує глибину, повноту і об'єктивність наукового дослідження.

Апробація магістерського дослідження відбувалася на засіданнях кафедри всесвітньої історії під час заслуховування та обговорення кваліфікаційних робіт. Також результати дослідження виголошувалися на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Україна у світовому просторі: минуле і сучасність», яка проходила 29 квітня 2025 р. на факультеті історії, політології та національної безпеки ВНУ імені Лесі Українки (Формування культурної компетентності у здобувачів освіти (на прикладі теми «Реформація у Польщі»). *Україна у світовому просторі: минуле і сучасність*: зб. мат. IV Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів (м. Луцьк, 29 квітня 2025 р.); упорядники Н. В. Кінд-Войтюк, Д. Г. Гусак. Луцьк, 2025. С. 162–164).

Практичне значення дослідження. Практичне значення проведеного дослідження полягає у можливості використання його результатів у процесі

вивчення історії, культурології та громадянської освіти в закладах загальної середньої та вищої освіти. Матеріали роботи можуть стати основою для створення методичних рекомендацій, навчальних посібників і дидактичних матеріалів, спрямованих на розвиток культурної компетентності здобувачів освіти. Особлива увага приділяється формуванню уміння критично осмислювати історичні події, розуміти їхній вплив на сучасні культурні процеси, а також сприяти вихованню толерантності й міжкультурного діалогу. Отримані результати можуть бути використані у викладанні інтегрованих курсів, спецкурсів та факультативів з історії Європи ранньомодерної доби.

Структура роботи зумовлена її метою та завданнями, складається зі вступу, трьох розділів (семи підрозділів), висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 97 с., з них основний текст – 84 с., в тому числі список використаних джерел – 12 с. (82 позиції).

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Проблематика Реформації в Речі Посполитій привертає увагу дослідників уже понад століття. Вона охоплює широкий спектр питань: від богословських дискусій до соціально-культурних трансформацій, освіти, політики та розвитку громадянської свідомості. Особливий інтерес становить поєднання польського та українського досвіду, що дозволяє простежити вплив Реформації на формування поліконфесійного простору та культурної компетентності, яку здобувачі освіти можуть набувати через аналіз історичних процесів. Польська історіографія Реформації в Речі Посполитій охоплює широкий спектр питань, від релігійних та політичних аспектів до соціокультурних трансформацій. Одним із основних напрямів є дослідження релігійної толерантності, яка стала характерною рисою польського суспільства в XVI–XVII ст. [58].

Януш Тазбір у своїй праці «Państwo bez stosów. Szkice z dziejów tolerancji w Polsce XVI i XVII w. (1967)» аналізує феномен релігійної терпимості в Польщі, підкреслюючи відсутність інквізиції та релігійних переслідувань. Він зазначає, що «Польща була країною без вогнищ інквізиції», що дозволило різним релігійним громадам співіснувати мирно. Я. Тазбір також досліджує роль Варшавської конфедерації 1573 р., яка стала юридичним закріпленням релігійної свободи в Речі Посполитій. Станіслав Кот у своїй роботі «Humanizm i reformacja w Polsce (1932)» аналізує вплив гуманістичних ідей на розвиток Реформації в Польщі. Він підкреслює, що гуманізм сприяв розвитку критичного мислення та інтелектуальної свободи, що, в свою чергу, вплинуло на релігійні та соціальні трансформації в країні [61].

Марія Богуська у статтях журналу «Odrodzenie i Reformacja w Polsce» досліджує соціокультурні аспекти Реформації, зокрема вплив протестантизму на повсякденне життя шляхти та міщан. Вона зазначає, що протестантизм сприяв розвитку індивідуалізму та етичних норм, що відображалось в культурних

практиках того часу [3, с.284]. Вацлав Урбан у своїх дослідженнях аналізує діяльність братів польських (аріан), зокрема їхню проповідницьку та освітню діяльність. Він підкреслює, що браття польські стали важливим елементом релігійного та культурного ландшафту Речі Посполитої, сприяючи розвитку релігійної толерантності та освітніх ініціатив [30]. Мацей Пташиньскі у своїй праці «Reformacja w Polsce a dziedzictwo Erazma z Rotterdamu» аналізує вплив еразмізму на розвиток Реформації в Польщі. Він зазначає, що еразмізм сприяв розвитку критичного мислення та гуманістичних ідей, що вплинуло на релігійні та культурні трансформації в країні [70, с.312].

Українська історіографія Реформації традиційно концентрується на впливі польської Реформації на західноукраїнські землі, аналізуючи процеси конфесіоналізації та культурної трансформації. Особлива увага приділяється взаємодії православ'я, католицизму, протестантизму та уніатства на українських землях у межах Речі Посполитої [7].

Наталія Яковенко у своїх працях «Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст.» та «Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.» підкреслює, що польська Реформація мала значний вплив на формування культурних ідентичностей на західноукраїнських землях. За її спостереженнями, поширення протестантизму та гуманістичних ідей вплинуло на освіту шляхти та міських еліт, а також на розвиток мовних практик і культурної комунікації [32, 33]. Ігор Сковчиляс досліджує церковні собори, унійні процеси та взаємодію між конфесіями на західноруських теренах Речі Посполитої. Він показує, що релігійні трансформації безпосередньо впливали на систему освіти, книгодрукування та дисципліну у громадах. І. Сковчиляс наголошує, що аналіз цих процесів дозволяє зрозуміти, як історична реформаційна динаміка сприяла формуванню міжкультурної чутливості та навичок толерантного сприйняття «іншого» у студентів. Українські дослідники також звертають увагу на конфлікти та суперечності між конфесіями, що дозволяє аналізувати історичні ситуації як приклади «сірих зон», де офіційні політики релігійних інституцій не збігалися з практиками повсякденного життя. Такий підхід дає змогу формувати

у здобувачів освіти критичне мислення, уміння працювати з багатоконфесійними джерелами та оцінювати різні культурні практики [27, с.275].

Зарубіжна англomовна історіографія дає змогу розглянути польську Реформацію у ширшому європейському контексті та порівняти її з розвитком протестантизму в інших країнах. Вона акцентує увагу на політичних, соціальних та культурних аспектах процесу, а також на його впливі на формування інституцій свободи совісті.

Роберт Фрост у «The Oxford History of Poland-Lithuania», розглядає Річ Посполиту як політичну «республіку згоди», де релігійний плюралізм підтримувався інституційними механізмами. Автор наголошує на тому, що Варшавська конфедерація 1573 р. не лише юридично закріпила свободу совісті, але й стала основою міжконфесійного діалогу в суспільстві. Це підкреслює унікальність польської моделі толерантності на тлі жорстких релігійних конфліктів Західної Європи [52].

Норман Дейвіс у «God's Playground» надає детальний огляд багатонаціонального та поліконфесійного складу польського суспільства, підкреслюючи роль шляхти та міських еліт у формуванні релігійної та культурної політики. Н. Дейвіс розглядає Реформацію як фактор соціально-культурних змін, які вплинули на освіту, друкарську справу та політичну культуру країни [48]. Сучасні дослідження, такі як монографія Наталії Новаковської «King Sigismund of Poland and Martin Luther: The Reformation before Confessionalization», аналізують ранню фазу Реформації та взаємодію королівського двору з лютеранськими громадами. Вона звертає увагу на «сірі зони» між офіційними політиками релігійних інституцій та практиками повсякденного життя, що дає змогу оцінювати реальну реалізацію релігійної свободи та її обмеження. Таким чином, зарубіжна історіографія не лише підкреслює унікальність польського досвіду, а й інтегрує його у загальноєвропейську дискусію про релігійну свободу, толерантність та інституційні механізми міжконфесійного співіснування [66, с.400].

Аналіз польської, української та зарубіжної історіографії дозволяє простежити багатовимірність Реформації як явища, що охоплювало релігійні, політичні, соціальні та культурні аспекти. Польські дослідники, такі як Я. Тазбір, С. Кот, В. Урбан, М. Богуська та М. Пташиньські, зосереджуються на внутрішніх трансформаціях суспільства, розвитку освіти, культури та соціальних структур. Вони показують, що Реформація була не лише релігійним рухом, а й фактором соціальної та культурної модернізації.

Українська історіографія, представлені працями Н. Яковенко та І. Скочиляса, висвітлює локальні особливості впливу польської Реформації на західноукраїнські землі. Вона показує, як релігійні та освітні процеси сприяли формуванню культурної ідентичності та міжконфесійного співіснування. Аналіз конфліктів і суперечностей між конфесіями дозволяє оцінити роль історичної Реформації у розвитку критичного мислення та толерантності серед студентської молоді [34,23].

Історико-культурні аспекти Реформації у Польщі та її вплив на розвиток освіти досліджувалися в працях С. Махуна (*«Реформація в Європі та Польщі»*, 2015) [18], Н. Макарової (*«Протестантизм у Польщі XVI–XVII ст.»*, 2017), В. Урбана (*«Брати польські та їхня діяльність»*, 1958) [16], які розкривають освітні ідеї гуманізму, розвиток шкільництва, переклад Біблії та культурну місію протестантів у формуванні європейського світогляду. Ці праці є важливим історичним підґрунтям для сучасних педагогічних інтерпретацій теми культурної компетентності.

Проблеми інтеграції історико-культурних знань у навчальний процес висвітлює М. Хом'як у статті *«Культурна компетентність у сучасній освіті»* (2019), де підкреслює, що формування культурної свідомості учнів неможливе без звернення до історичних процесів, які змінили духовне обличчя Європи. Дослідниця вважає, що саме Реформація сприяла поширенню ідеї особистісного самопізнання, критичного мислення та моральної відповідальності — базових елементів культурної компетентності [31].

З позицій історико-педагогічного підходу принципово важливими є дослідження Оксани Сухомлинської, зокрема *«Історико-педагогічний процес в Україні ХХ століття»* та *«Українська педагогіка в персоналіях»* [28,29]. Авторка комплексно аналізує трансформації змісту освіти, розвиток гуманітарних дисциплін та роль культурних традицій у вихованні. Завдяки її роботам можливо простежити, як формувалися передумови сучасного компетентнісного підходу та як історична педагогічна думка впливала на становлення культурно-орієнтованих моделей навчання.

Також вагоме місце посідають роботи О. Пометун. У дослідженні *«Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи»* та *«Сучасний урок: інтерактивні технології навчання»* авторка визначає культурну компетентність як інтегративний феномен, що об'єднує знання історико-культурних процесів, здатність аналізувати культурні явища та вміння вести міжкультурний діалог. Пометун акцентує, що формування культурної компетентності залежить від усвідомлення ключових цивілізаційних подій і культурних змін, що допомагає учням критично оцінювати історичний поступ і його вплив на сучасність [25,26].

У своїх працях Оксана Локшина зосереджується на європейських освітніх моделях і стандартах. У виданні *«Компетентнісна ідея в освіті зарубіжжя: успіхи та проблеми реалізації»* вона трактує культурну компетентність як одну зі складових надпредметних компетентностей, важливих для інтеграції особистості в культурний простір Європи. Як зазначає Локшина, у європейських освітніх системах ця компетентність передбачає знання історії культури, релігійних традицій, уміння співвідносити власний культурний досвід із світоглядом інших народів і розуміння спадщини історичних епох [14]. Подібні принципи знаходять відгук у реформах сучасної української освіти.

У дослідженнях Ю. Богуцького значна увага приділяється історико-культурним чинникам розвитку європейської та української освіти. У роботі *«Українська культура в європейському контексті»* автор розглядає культурну компетентність як результат засвоєння учнями цінностей, світоглядних

орієнтирів і культурних традицій, що формувалися впродовж ключових історичних епох [4]. Він наголошує, що культурні етапи трансформацій Європи, докорінно вплинула на розвиток книжної культури, освіти, академічної свободи та становлення інституцій гуманітарного знання. Богуцький підкреслює, що сучасний освітній процес має не лише інформувати учнів про культурні події минулого, а й формувати здатність осмислювати їхній вплив на сучасну ідентичність, суспільні норми та європейські цінності. На його думку, саме інтеграція історико-культурного матеріалу забезпечує смислову глибину компетентнісного навчання і сприяє формуванню культурної рефлексії школярів. Такий підхід робить її праці важливими для дослідження ролі розвитку європейської культури та її педагогічного осмислення.

Л. Масол у своєму аналізі мистецької освіти в Україні звертає увагу на культурологічний аспект гуманітарної підготовки учнів. У монографії «Мистецька освіта в Україні: теорія і практика» вона описує культурну компетентність як здібність до осмислення художніх і духовних досягнень різних епох, а також уміння інтерпретувати культурні символи та ідеї. Масол підкреслює, що вивчення культурних епох, зокрема стилів і концепцій Реформації, є важливою умовою для формування цілісної культурної свідомості [17]. Завдяки цьому історико-культурні події інтегруються в контекст розвитку особистості.

Своє бачення культурної компетентності пропонує й Г. Онкович. У праці «Культура міжособистісної комунікації» вона розглядає культуру як систему смислів та норм, яка визначає особливості людської взаємодії в суспільстві. Авторка наголошує, що для формування культурної компетентності необхідний розвиток комунікативних умінь, здатності вести діалог між культурами та аналізувати історичні передумови сучасних світоглядних систем [22]. Запропонований підхід дає змогу осмислити явища й процеси культури та релігії, як результату взаємодії ціннісних систем.

Н. Бібік у своїх роботах окреслює культурну компетентність як один із базових компонентів Нової української школи. У посібнику «НУШ: порадник

для вчителя» авторка визначає її як здатність учнів орієнтуватися в культурному розмаїтті, розуміти спадщину національних і європейських цінностей, критично оцінювати культурні явища та використовувати ці знання у власному розвитку [2]. Особливу увагу Бібік приділяє вивченню історико-культурних подій, що вплинули на формування західної цивілізації.

Зарубіжні дослідження (Р. Фрост, Н. Дейвіс, Н. Новаковська) [52,48,66] дозволяють оцінити польський досвід у ширшому європейському контексті. Вони показують, що інституційні механізми толерантності та політична культура Речі Посполитої мали вплив на формування соціально-культурних норм, які сьогодні є основою для розвитку культурної компетентності в освіті. Таким чином, синтез польських, українських та зарубіжних досліджень дозволяє виділити кілька ключових аспектів формування культурної компетентності через вивчення Реформації:

1. Інтерпретаційна компетентність – здатність аналізувати та порівнювати різні історичні та релігійні джерела.
2. Міжкультурна чутливість – розуміння і прийняття культурного та релігійного різноманіття.
3. Критичне мислення – здатність оцінювати суперечливі історичні дані та робити аргументовані висновки.
4. Історичне мислення – уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між політичними, соціальними та культурними процесами.

Використання історичного досвіду Реформації у навчальному процесі дозволяє учням, не лише засвоювати фактичні дані, а й формувати гнучкі навички критичного аналізу, міжкультурної комунікації та соціальної взаємодії, що є основою сучасної культурної компетентності.

Отже, історіографія Реформації є багатошаровою та міждисциплінарною. Вона об'єднує дослідження політичних, релігійних, соціальних і культурних процесів, що дозволяє підходити до навчання студентів комплексно і сприяє розвитку навичок культурної компетентності, необхідних у сучасному багатокультурному середовищі.

1.2. Джерелознавчий огляд

Дослідження Реформації в Польщі ґрунтується на широкому корпусі джерел, які можна умовно поділити на такі групи: богословські тексти реформаторів; нормативно-правові акти, що відображають ставлення держави до конфесійних змін; епістолярна спадщина та мемуаристика діячів доби; освітні та літературні джерела; документи релігійних громад; джерела візуальної культури. Кожна з цих груп відіграє важливу роль у реконструкції картини Реформації як багатогранного культурно-історичного явища [1, с.620].

Одним із ключових джерел для вивчення польської Реформації є праці діячів так званої Польської братської церкви, зокрема Фаусто Соціні, Петра з Гонсіори, Яна Календовича та Яна Любеніцького. Найбільш значущим текстом у цьому контексті є твір Катехизис польських братів (Додаток Ж), який систематизує головні богословські ідеї унітарного напрямку. Цей катехизис був не лише релігійним документом, а й свідченням формування нового світогляду, що ґрунтувався на розумі, етичному індивідуалізмі та ідеї релігійної свободи [42, с.190].

У працях польських протестантських богословів центральне місце займають теми самостійного тлумачення Святого Письма, критики авторитаризму католицької церкви, моральної автономії особистості та просвітницької ролі релігії – тієї релігії, яка апелює до совісті, а не до догми [72, с.420].

Значну цінність мають законодавчі джерела, зокрема Конфедерація Варшавська, яка закріпила принцип релігійної терпимості. Цей документ є ключовим не лише для розуміння правового статусу протестантів у Польщі, а й як джерело політичної культури та толерантності, що стали частиною європейської культурної спадщини. У Конфедерації вперше на державному рівні було закріплено гарантії свободи віросповідання для шляхетського стану, що мало далекосяжні наслідки для розвитку освіти, видавничої справи та соціального діалогу [77, с.352].

До нормативних джерел належать і окремі постанови польського сейму XVI–XVII ст., зокрема Конституції Королівства Польського (редакції 1550-х – 1600-х р.), у яких регулювався правовий статус релігійних меншин, умови діяльності протестантських зборів, школи, а також доступ до університетів. Одним із таких основних документів є Henrician Articles (додаток Д) – вони були конституцією у формі постійної угоди, укладеної в 1573 році між «польською нацією» та новообраним польським королем і великим князем литовським після його обрання на престол. Артикули були основним конституційним законом Речі Посполитої. За ними одним із пунктів, король мав дотримуватися гарантій релігійної свободи, наданих Варшавською конфедерацією. Одним із фрегментів було «...iż my, którzy się różnimy w wierze, pokój między sobą zachowamy, a dla odmiany wiary i odmiany kościołów krwi nie przelejemy ani się konfiskacją dóbr, infamią, więzieniem i wygnaniem karać nie będziemy...». Тобто хто, яку віру не сповідував би, але всеодно потрібно було зберігати мир один між одним [36].

Епістолярні джерела дають змогу побачити динаміку конфесійних суперечок, способи аргументації, внутрішні конфлікти у протестантських громадах, а також реакцію на політичні й церковні зміни [65, с.512].

Особливе місце посідає мемуарна спадщина аріан і кальвіністів. Наприклад, Аріанські мемуари (видання XX ст., засноване на рукописах XVII ст.) – це збірка текстів, які відображають повсякденне життя протестантських громад, побут, взаємини з католицьким середовищем, освітню діяльність і педагогічні практики [54, с.260].

Джерела, пов'язані з освітою, є надзвичайно важливими для аналізу теми культурної компетентності. До них належать статuti протестантських шкіл, зокрема Академії у Лешно, гімназій у Пінчові, Кракові, Кежмарку, а також навчальні плани та програми, які збереглися у бібліотеках Варшави, Вроцлава й Торуні. Особливо цінним є Програма навчання Лещинської гімназії, що ілюструє гуманістичну орієнтацію протестантської освіти – із акцентом на класичну філологію, риторику, моральну філософію, логіку та інтерпретацію Святого Письма. Не менш важливими є художні твори того часу, які передають ідеї

Реформації у символічній формі. Так, поезія Миколая Рея, якого часто називають «батьком польської літератури», містить численні відсилки до протестантських уявлень про гідність особистості, значення освіти, моральної відповідальності [72].

Важливим джерельним масивом є внутрішні документи протестантських громад, до них відносяться регламенти, записи зборів, реєстри членства, звіти про діяльність, фінансові книги. Особливо багатими є архіви громад польських братів (аріан), які збереглися у Бібліотеці Ягеллонського університету, Національному архіві у Кракові та приватних зібраннях. З-поміж них виділяються «Акти аріанських синодів», що містять протоколи синодів польських братів, де обговорювалися богословські питання, освітні стратегії, способи взаємодії з місцевою адміністрацією та Католицькою церквою. Ці джерела свідчать про високий рівень самоуправління в протестантських громадах, демократичну структуру церковної організації, що контрастувала з ієрархічністю католицизму [35, с.352].

Надзвичайно цінними є документальний комплекс синодальних актів, які охоплюють період 1550–1650 рр. і містять детальну інформацію про зв'язки між литовськими, білоруськими та польськими громадами реформатів. Ці документи дають можливість побачити ширшу регіональну картину конфесійної мережі та протестантського культурного обміну. Попри текстоцентричний характер Реформації, візуальна культура також відіграла важливу роль у формуванні протестантського світогляду. У Польщі збереглися приклади архітектури реформатських зборів, гравюр, надгробків, титульних сторінок протестантських видань. Особливої уваги заслуговує серія гравюр, що прикрашали перші польськомовні видання Біблії – наприклад, так звана Біблія Несвізька, надрукована кальвіністами. У цьому виданні іконографія поєднується з ренесансною стилістикою й символічним наголосом на особистому читанні Святого Письма, що є фундаментальною ідеєю протестантизму. Гравюри тут слугували не стільки для культу, скільки як дидактичні візуальні засоби – своєрідні «образи для читання», які роз'яснювали біблійні сюжети [47].

Окрему групу джерел становить протестантська книговидавнича продукція, яка стала одним з основних інструментів поширення реформаторських ідей. Особливо активними були друкарні у Ракові, Кіші, Лешно, Кракові. Їхня діяльність була спрямована не лише на видання богословських праць, а й на поширення освітніх, наукових і морально-філософських творів.

Одним із найзначніших творів є Новий Завіт Господа нашого Ісуса Христа – перший польськомовний переклад Нового Завіту, здійснений протестантами. Він призначався для широкого загалу і був пристосований до рівня грамотного читача-середняка, що відображає прагнення до демократизації знання. Важливою є і публікація перекладів гуманістичних авторів (Еразма Роттердамського, Себастьяна Кастеліо) які здійснювалися у протестантських центрах. Такі тексти становили собою синтез релігійних і просвітницьких ідей і мали вагомий вплив на формування нового світогляду. У джерелах видавничої продукції відображені як богословські суперечки, так і етичні, педагогічні, правові питання. Саме через друковане слово Реформація ставала доступною для значно ширших верств населення, ніж це було можливим у попередню епоху. У цьому полягає і сучасна методична цінність цих джерел – вони є взірцем того, як інтелектуальний рух може впливати на масову свідомість через освітній інструментарій [73].

Вагому роль у сучасному дослідженні польської Реформації відіграють академічні публікації першоджерел. У XX–XXI ст. було здійснено низку факсимільних і критичних видань документів, зокрема:

- «Джерела з історії Реформації в Польщі» (томи I–VI, ред. Я. Тазбір);
- «Акти синодів інаковірців у Польщі» (ред. А. Вичанський);
- «Реформаційна бібліотека» (серія перекладів і коментарів до богословських текстів, укладачі: Р. Гжеськовяк, П. Вільчек).

Ці публікації мають величезне значення, оскільки містять науково обґрунтовані тексти з докладними історико-філологічними коментарями, що полегшує їх інтеграцію в дослідницький і освітній процес. Особливо важливо,

що частина цих джерел сьогодні оцифрована й доступна в національних бібліотеках Польщі, а також в електронних базах наукових установ, зокрема національна бібліотека ПОЛОНА (цифрова бібліотека Польської національної бібліотеки), федерація церковних бібліотек FIDES.

Один із найважливіших аспектів вивчення джерел Реформації в контексті сучасної освіти – їхній дидактичний і виховний потенціал. Документи польської Реформації не лише мають історичну цінність, а й можуть бути інструментом формування культурної компетентності. Однієї з ключових складових Нової української школи, а також європейських освітніх стратегій.

Протестантські джерела в Польщі (передусім листи, переклади Біблії, педагогічні трактати та уривки з проповідей) можуть бути використані для розвитку в учнів таких елементів культурної компетентності:

- толерантного ставлення до релігійного різноманіття – через ознайомлення з прикладом співіснування католиків, лютеран, кальвіністів і аріан у Речі Посполитій;
- усвідомлення цінності освіти – через аналіз освітніх реформ, запроваджених протестантами, зокрема створення академій, гімназій, поширення друкованої літератури;
- розуміння ролі особистої відповідальності – через наголос на індивідуальній релігійній свободі, совісті, інтерпретації Святого Письма;
- критичного мислення – через ознайомлення з конфесійною полемікою та трактуванням історичних подій з різних точок зору.

Застосування джерел у шкільному курсі історії може ґрунтуватися на таких прикладах: аналіз уривків з перекладу Біблії Симона Будного як зразка старопольської мови; порівняння протестантських та католицьких трактувань етики в контексті формування світогляду; вивчення символіки гравюр із протестантських видань як елементу візуальної грамотності [32, с.275].

Для поглиблення розуміння джерельної бази польської Реформації важливо також зіставити її з джерелами протестантських рухів в інших країнах, зокрема, Німеччині, Швейцарії, Чехії, Швеції, Угорщині. Хоча польський

протестантизм перебував під сильним впливом ідей Лютера, Кальвіна та Цвінглі, він мав низку унікальних рис, зумовлених соціально-політичною ситуацією в Речі Посполитій. Наприклад, Конфедерація Варшавська 1573 р. (додаток Г), хоч і не була суто протестантським документом, але за своєю суттю закріплювала толерантність, що стала можливою завдяки активній участі протестантів. Це вирізняє польський шлях Реформації від ситуацій у Франції (гугеноти), Англії (пуритани) чи Німеччині, де міжконфесійні конфлікти призвели до тривалих війн [62, с.55-72].

Також унікальною є багатомовність джерел польської Реформації, окрім польської мови використовувалися латина, німецька, чеська, білоруська. Це робить їх особливо корисними у міжкультурному навчанні, сприяє формуванню інтеркультурної компетентності та підсилює зв'язок між мовною та культурною освітою.

Попри багатство джерел польської Реформації, їх використання у науковій та педагогічній практиці стикається з низкою проблем:

- мовна бар'єра – значна частина джерел написана старопольською, латинською або іншими архаїчними формами, що потребує додаткової підготовки або адаптованих перекладів;
- обмежений доступ – хоча кількість оцифрованих джерел зростає, деякі архіви залишаються закритими або недоступними поза межами Польщі;
- конфесійне упередження в інтерпретації – навіть у сучасних працях іноді зберігаються конфесійно забарвлені оцінки, що потребує критичного осмислення джерела з урахуванням контексту його створення.

Проте, навіть з огляду на ці труднощі, джерела польської Реформації становлять неоціненну базу для реалізації компетентнісного підходу в освіті, особливо в аспекті виховання громадянської відповідальності, історичної свідомості та культурної толерантності [3, с.55-58].

Отже, джерельна база дослідження Реформації у Польщі є надзвичайно розгалуженою й багатоплановою. Вона охоплює богословські тексти, переклади Святого Письма, документи релігійних громад, педагогічні трактати,

епістолярну спадщину, візуальні артефакти, а також книговидавничу продукцію. Ці джерела не лише дають змогу дослідити ідеї, напрями та представників Реформації, а й служать ефективним інструментом формування культурної компетентності здобувачів освіти. Інтеграція цих матеріалів у навчальний процес сприяє формуванню толерантного, критично мислячого громадянина, здатного до міжкультурного діалогу та усвідомленого сприйняття історичної спадщини. У контексті європейської Реформації польські джерела є унікальним прикладом релігійної і соціальної трансформації в умовах багатонаціональної держави, що має особливу актуальність для сучасного українського суспільства.

Висновок до розділу 1

Аналіз історіографії показав, що проблема Реформації у Польщі привертала увагу як польських, так і українських, а також західноєвропейських дослідників, проте їхні підходи відрізняються за акцентами та методологією. Польські історики зосереджуються переважно на релігійних і політичних аспектах, наголошуючи на феномені релігійної толерантності та впливі протестантських течій на суспільство Речі Посполитої. Українські науковці більше аналізують взаємодію Реформації з національною культурою та освітніми процесами. Західні автори трактують Реформацію в Польщі у ширшому європейському контексті, підкреслюючи її зв'язок із загальноцивілізаційними трансформаціями. Водночас спільним для всіх дослідників є визнання значення польської Реформації як чинника розвитку культурного й релігійного плюралізму, що створює підґрунтя для формування сучасної культурної компетентності учнів при вивченні цієї теми.

Джерельна база з історії Реформації в Польщі відзначається винятковою багатогранністю та інформативністю, охоплюючи богословські трактати, законодавчі документи, мемуаристику, епістолярну спадщину, освітні та літературні тексти, а також візуальні та видавничі пам'ятки. Ці джерела дозволяють не лише реконструювати релігійно-політичні процеси XVI–XVII ст., а й глибше зрозуміти культурний, освітній і суспільний вимір Реформації.

Особливе значення мають праці польських братів, акти сейму та Конфедерація Варшавська, статuti протестантських шкіл і переклади Біблії, що відображають прагнення до релігійної свободи, розвитку освіти та демократизації знання. Водночас джерела протестантської доби є важливим інструментом сучасної освіти, оскільки сприяють формуванню культурної компетентності, толерантності, критичного мислення та усвідомлення багатоконфесійного характеру європейської спадщини. Попри мовні та доступові труднощі, їх використання відкриває широкі можливості як для наукових досліджень, так і для інтеграції у навчальний процес, забезпечуючи зв'язок між історичною спадщиною та сучасними освітніми завданнями.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ, ОСНОВНІ ІДЕЇ, НАПРЯМКИ ТА ВПЛИВ РЕФОРМАЦІЇ У ПОЛЬЩІ

2.1. Соціально-економічні та політичні чинники Реформації в Польщі

Реформація в Польщі XVI ст. розгорталася в унікальному соціальному, економічному та політичному контексті, що суттєво вирізняв її серед інших європейських країн. Польське суспільство перебувало на межі середньовіччя і модерного часу, поєднуючи риси феодальної структури з поступовим формуванням елементів ранньобуржуазної модерності. Соціально-економічні та політичні чинники не були лише фоном для релігійних змін – вони створювали безпосередні передумови, в межах яких нові релігійні ідеї могли розвиватися, адаптуватися і поширюватися [69].

Польська шляхта, яка на той час ставала дедалі впливовішою соціальною групою, прагнула не тільки політичної автономії в межах феодальної системи, але й духовної емансипації. Внаслідок розвитку «шляхетської демократії» (республіканських форм правління в межах феодальної монархії), зокрема після прийняття «Неманського привілею», у Польщі сформувалися умови, за яких

шляхта здобула фактичну владу на місцях і великий вплив на сеймові рішення. Вона все частіше виступала як самостійний агент у релігійних питаннях, надаючи підтримку протестантським громадам, захищаючи свободу віросповідання або сприяючи створенню нових протестантських центрів. Шляхта була також основним носієм освітніх реформ, що супроводжували поширення протестантизму [61, с.310].

Не менш важливим чинником стало економічне зростання Польщі у XV–XVI ст.х. Польське Королівство було активним учасником загальноєвропейської торгівлі, насамперед у межах балтійського регіону. Виникнення нових торгових центрів, зростання міст, особливо Гданська, Кракова, Познані, Львова, створило умови для поширення ідей Реформації в середовищі міщанства. Саме міста стали базовими осередками протестантських громад, завдяки наявності інтелектуальних кіл, друкарень, шкіл та тісних зв'язків із західноєвропейськими центрами. Університети, насамперед Краківський, відігравали важливу роль у трансляції нових ідей, хоч і з певною обережністю сприймали релігійні інновації [24,18].

Політична ситуація в Польщі в XVI ст. характеризувалася поступовим послабленням монархічної влади та зростанням впливу сейму й магнатерії. У період безкоролів'я, що настав після смерті останнього представника династії Ягеллонів у 1572 р., польські можновладці отримали реальну можливість впливати на вибір короля, що відкривало простір для конфесійних торгів. Це сприяло толерантному підходу до різних віросповідань, зокрема протестантських, і формуванню специфічної релігійної політики, яка уникала відкритих переслідувань і тяжіла до компромісів. Виборна монархія стала одним із механізмів збереження політичної рівноваги, водночас дозволяючи протестантам бути повноправними учасниками суспільного життя [60, с.288].

Також значним чинником була криза авторитету Католицької Церкви, яка, попри свій привілейований статус у Речі Посполитій, дедалі частіше ставала об'єктом критики з боку різних суспільних груп. Зловживання церковних ієрархів, продаж індульгенцій, багатство духовенства, слабкість морального

авторитету викликали обурення як серед простих вірян, так і серед освічених верств. Саме в цих умовах нові ідеї Мартіна Лютера, Ульріха Цвінглі, Жана Кальвіна знайшли благодатний ґрунт для поширення на польських теренах [58, с.480].

Поряд із шляхтою і міщанством, значну роль у поширенні ідей Реформації відігравали ремісники та представники інтелігенції, які сприймали нові течії як виклик традиційним суспільним нормам і можливість реалізації ідей соціальної справедливості. Зокрема, протестантські проповіді і переклади Біблії польською мовою сприяли формуванню нової громадянської свідомості, орієнтованої на особисту відповідальність перед Богом і спільнотою, що контрастувало з пасивністю, притаманною середньовічній духовній культурі. Водночас інтелектуальні кола, пов'язані з університетами та друкарнями, активно підтримували ідеї гуманізму, що значною мірою перекривалися з ідеями Реформації [46, с.460].

Значною мірою Реформація в Польщі була відповіддю на складну політичну ситуацію, зумовлену зростанням ролі шляхетського сейму, системою «золотих вільностей», а також суперечностями між королівською владою та магнатами. Система «золотих вільностей», що забезпечувала шляхті практично необмежені права, включно з правом на конфесійний вибір, сприяла формуванню релігійного плюралізму. Протистояння між католиками, кальвіністами, лютеранами, аріанами та іншими конфесіями не виливалося в жорстокі релігійні війни, а велося у форматі інтелектуальної та політичної конкуренції [65, с.298].

Серед найважливіших політичних чинників поширення Реформації слід назвати так звану «Варшавську конфедерацію» 1573 р. – угоду, яка забезпечувала релігійну свободу шляхті та міщанам у Речі Посполитій. Це був унікальний для свого часу документ, який формалізував принципи толерантності, що суттєво відрізняло польську Реформацію від більш жорстких та конфліктних форм у інших країнах. Така політика дозволила протестантам не лише вільно діяти, але й активно розвивати свої освітні та культурні інститути.

Особливе значення мала економічна база протестантських центрів, що базувалась на торгівлі, ремеслах і власності шляхти. Фінансовий добробут дав змогу протестантським громадам створювати школи, друкувати релігійну літературу, запрошувати іноземних педагогів і богословів, формувати кола освіченої еліти. Водночас підтримка магнатів, таких як Каштеляни, великих панів Речі Посполитої, посилила політичний вплив Реформації, відкривши нові шляхи її інтеграції у суспільне життя [83, с.112-130].

Не можна не відзначити і негативні соціальні чинники, які також сприяли поширенню Реформації. Зокрема, зростаючі соціальні нерівності, зловживання з боку феодалів, економічна нестабільність у селянських громадах штовхали частину населення до підтримки ідей, які пропонували реформування не лише релігії, а й суспільних відносин. У цьому сенсі Реформація в Польщі мала й соціальне, і політичне підґрунтя, що відрізняло її від більш ідеологічно зосереджених варіантів в інших країнах.

На рівні міжнародних відносин Польща стояла на перехресті важливих геополітичних інтересів, що також впливало на внутрішню релігійну ситуацію. Тиск з боку католицьких монархій (Габсбургів, Московського царства) і одночасна підтримка протестантських держав, таких як Саксонія, Голландія чи Англія, створювали додаткові стимули для активної політики релігійного плюралізму. Польські правителі прагнули зберегти баланс, що забезпечував стабільність у великому та багатонаціональному королівстві [54, с.260].

Наступним важливим чинником стала культурна атмосфера епохи Відродження, яка, пронизана ідеями гуманізму, сприяла критичному осмисленню традиційної релігійної практики. Вплив гуманістичних ідей, які наголошували на важливості освіти, особистого досвіду та внутрішньої духовності, збігався з протестантською ідеєю особистого прочитання і тлумачення Біблії. Це стало основою для формування нової інтелектуальної та культурної парадигми в Польщі, що й зумовило глибокі зміни у сфері освіти, літератури та мистецтва [64, с.384].

Особливу роль у соціально-економічних передумовах Реформації відігравав процес формування шляхетського землеволодіння та пов'язана з цим трансформація аграрних відносин. У XVI ст. Польща перебувала на піку так званого «шляхетського абсолютизму», коли шляхта концентрувала у своїх руках величезні землі та отримувала майже необмежену владу над селянством. Ця структура викликала наростаюче невдоволення нижчих станів, які страждали від зростання феодалських повинностей і економічної експлуатації. Протестантські проповіді, зосереджені на ідеях моральної справедливості та рівності перед Богом, викликали резонанс серед тих, хто шукав відповіді на соціальні питання, навіть якщо прямих революційних закликів не містили.

Разом із цим, збільшення експорту сільськогосподарської продукції та розвиток мануфактурної промисловості сприяли зростанню міст і міщанства, які стали носіями нових економічних і соціальних структур. Міста Польщі XVI ст., особливо ті, що розташовувалися на торгових шляхах, перетворювалися на центри політичного та культурного життя, де ідеї Реформації знаходили активний відгук. Тут розвивалися протестантські школи і друкарні, що сприяло формуванню нової інтелектуальної еліти та поширенню реформаторських ідей [76, с.368].

Значним чинником було і те, що Реформація збіглася з періодом становлення польського національного самосвідомлення, що проявлялося у прагненні зміцнити державність, зберегти культурну автономію та посилити роль польської мови. Протестантські діячі часто підкреслювали важливість національних традицій та виступали проти надмірного впливу латини, що відповідало ширшому руху за національне відродження. Це сприяло тому, що ідеї Реформації сприймалися як складова частина культурно-політичного проекту, спрямованого на модернізацію Польщі.

Політичною базою для розвитку Реформації стала система сеймових звичаїв, що гарантували свободу віросповідання представникам шляхти. Принцип «wolna elekcja» (вільних виборів короля), а також численні пільги, надані шляхті, забезпечували їй широку автономію у внутрішніх справах,

включаючи й релігійні питання. У такій політичній системі Реформація набувала не лише релігійного, а й політичного змісту, стаючи інструментом боротьби за вплив між різними соціальними групами та політичними фракціями [55, с.412].

Не слід також забувати про роль іноземних впливів, зокрема зі сторони протестантських держав Західної Європи. Польська шляхта підтримувала тісні зв'язки із Саксонією, Пруссією, Німеччиною, де Реформація була більш розвинена та систематизована. Ці зв'язки сприяли не лише передачі ідей, а й матеріальній підтримці протестантських шкіл, друкарень та храмів у Польщі. Водночас політична нестабільність у Західній Європі, зокрема релігійні війни, спонукали польських реформаторів шукати більш толерантного і компромісного шляху розвитку.

Релігійна толерантність, що стала однією з характерних рис польської Реформації, мала глибокі соціальні та політичні корені. На відміну від інших країн, де релігійні конфлікти часто призводили до громадянських війн і переслідувань, Польща формувала унікальний модель взаємин між конфесіями, засновану на принципах співіснування і взаємної поваги. Цей підхід визначався не лише політичною необхідністю, а й культурною традицією багатонаціональної держави, де разом проживали поляки, литовці, русини, євреї, німці та інші народи [59, с.560].

Важливим фактором, який вплинув на особливий характер Реформації в Польщі, була також роль університетів і шкіл, що виступали осередками освітніх і релігійних реформ. Ягеллонський університет у Кракові, заснований у 1364 р., став одним із головних центрів гуманістичних ідей, які співіснували та взаємодіяли з реформаторськими тенденціями. Тут формувалися кола молодих інтелектуалів, що перекладали і поширювали протестантську літературу, брали участь у полеміках з католицькими теологами, а також сприяли популяризації рідної мови в освітньому процесі [81, с.298].

На рівні регіонів Польщі слід відзначити, що Реформація мала різний ступінь поширення залежно від соціально-економічних особливостей і політичної ваги окремих воєводств. Наприклад, у Помор'ї та Великопольщі

протестантські ідеї проникали глибше через близькість до Німеччини і торгівельні зв'язки, тоді як у більш східних регіонах – Малопольщі, Поділлі – домінував католицизм, який активно протистояв реформам. Ця регіональна диференціація створювала складну мозаїку релігійної ситуації в державі, що вимагала від політичної еліти тонкого балансування між різними конфесіями [69, с.280].

Політична структура Речі Посполитої, яка поєднувала дві держави – Корону Польську та Велике князівство Литовське, – мала також свої особливості, що впливали на поширення Реформації. Велике князівство Литовське, з його багатонаціональним і багатоконфесіональним населенням, було більш консервативним у релігійному плані, тут домінував православний та католицький вплив. Це стримувало розвиток протестантських громад і змушувало їх діяти більш обережно, орієнтуючись на толерантність і компроміс [39, с.287].

Становище Реформації суттєво змінювалося під впливом подій на європейській арені. Контрреформація, розпочата Католицькою Церквою у другій половині XVI ст., поступово посилила свій вплив у Польщі, особливо завдяки діяльності Товариства Ісуса (єзуїтів), які відкривали колегіуми, школи і активно працювали над поверненням вірних до католицизму. Політичні сили, що підтримували католицизм, використовували свої ресурси для посилення церковної дисципліни та підвищення рівня освіти серед католицького духовенства, що давало їм перевагу у релігійній конкуренції. Проте, навіть попри зростаючий тиск Контрреформації, Реформація зберігала значний вплив у суспільстві завдяки своїй інституційній структурі – протестантські громади мали власні церкви, школи, друкарні, що забезпечували стійкість і життєздатність руху. Політичні механізми, такі як Варшавська конфедерація і сеймові гарантії, допомагали зберігати релігійну свободу і уникати відкритих конфліктів, на відміну від сусідніх держав [52, с.520].

Таким чином, соціально-економічні та політичні чинники Реформації в Польщі були складним комплексом, що включав внутрішні особливості

державного устрою, соціальної структури, регіональні відмінності, культурно-інтелектуальні тенденції і вплив міжнародних подій. Цей комплекс визначив унікальний характер польської Реформації – толерантний, інтелектуально багатий та глибоко інтегрований у соціально-політичне життя країни.

2.2. Основні ідеї та представники польської Реформації

Реформація в Польщі була багатогранним рухом, що поєднував різноманітні ідеологічні течії, кожна з яких мала свої особливості та впливи на соціокультурне середовище. Головні ідеї Реформації стосувалися не лише релігійного переосмислення християнства, а й оновлення моральних, освітніх та політичних структур, що визначили хід історії Польщі XVI ст. [42, с.190].

Серед центральних ідей польської Реформації вирізнялися наступні:

Принцип «*sola scriptura*» (тільки Писання) – основна доктрина, що проголошувала Біблію єдиним непомильним джерелом віри і життя християнина. Цей принцип став основою для критики католицьких традицій, які вважалися людськими вигадками, що віддаляли віруючих від Бога.

Віра як особистий акт – ідея про те, що спасіння досягається не через церковні обряди або посередництво духовенства, а через безпосередню віру індивіда в Бога і Його благодать. Це підривало традиційну ієрархію церкви та її монополію на сакраменти.

Скасування церковної влади як посередника між Богом і людиною – Реформація відкидала інституційний авторитет Папи та єпископів, проголошуючи автономію місцевих громад та окремих віруючих у тлумаченні Святого Письма.

Ідея рівності всіх віруючих – протестантські проповідники наголошували на спільній священній природі усіх християн, що ліквідувало поділ на

духовенство і мирян, і відкривало нові можливості для участі мирян у церковному житті.

Моральне оновлення суспільства – Реформація ставила за мету не лише реформування церковних інституцій, а й поліпшення морального стану суспільства, підкреслюючи необхідність чесності, працьовитості, скромності та відповідальності.

Просвітницькі ідеї – поширення грамотності, особливо серед шляхти та міщанства, через створення шкіл і друкування релігійної літератури рідною мовою [54, с.260].

Польська Реформація не була однорідною, вона включала різні напрямки, що відрізнялися теологічними позиціями та соціальною базою:

Лютеранство – перший протестантський рух, який проник у Польщу з Німеччини. Його прихильники відстоювали ідеї Мартіна Лютера, які він виклав у 95 тезах (додаток В) про спасіння через віру, відкидання індульгенцій, реформу літургії. Лютеранство було поширене переважно серед німецькомовних громад у північних і західних регіонах.

Кальвінізм – набув значного поширення серед польської шляхти і міщанства, пропагуючи суворіший моральний кодекс і доктрину передвизначення. Представники кальвінізму активно підтримували розвиток освіти та політичну активність громад.

Антитрінітаріанство (унітаріанство) – одна з найоригінальніших течій, що виникла в Польщі. Унітаріани відкидали догмат Трійці, пропонуючи раціональне тлумачення християнства. Вони підтримували ідеї толерантності, свободи совісті, і ставали основою пізніших просвітницьких рухів [80].

Визначні постаті, які зробили значний внесок у розвиток Реформації в Польщі, поєднували теологічні ідеї з активною соціальною діяльністю.

Мацей Трендель – один із перших польських проповідників Лютеранства. Він сприяв розповсюдженню ідей Реформації серед шляхти, перекладав релігійні тексти, організовував протестантські громади у Великопольщі.

Мартин Чехович – кальвіністський теолог і реформатор, автор численних проповідей і полемічних творів, що активно боролися за моральне і релігійне оновлення суспільства.

Пшемислав Каспер Горніцький – один із лідерів унітаріанського руху, відомий своїми раціоналістичними трактатами і захистом ідеї свободи совісті. Під його впливом унітаріанство набуло характеру гуманістичного і філософського вчення.

Ян Ласький – відомий дипломат і політик, який підтримував ідеї релігійної толерантності і сприяв укладенню Варшавської конфедерації – одного з перших документів, що гарантували свободу віросповідання в Європі.

Стефан Бем – кальвіністський реформатор, який особливо акцентував увагу на організації церковної структури та просвітницькій діяльності серед шляхти.

Щоб краще узагальнити провідні постаті та ідейні орієнтири польської Реформації, доцільно представити стислу характеристику найвпливовіших діячів у вигляді таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Основні представники польської Реформації та їхні ідеї

Ім'я	Конфесійна належність	Основні ідеї	Основні твори / діяльність	Вплив на польське суспільство
Ян Ласкі (1499–1560)	Кальвінізм	Церковна автономія, спрощене богослужіння, відмова від церковної ієрархії	Реформація у Великопольщі, створення церковного устрою, праці у Лондоні	Сприяв організації кальвіністських громад у Польщі, вплинув на розвиток освіти

Ім'я	Конфесійна належність	Основні ідеї	Основні твори / діяльність	Вплив на польське суспільство
Станіслав Мурзинський	Аріанство (социніанство)	Рационалізм у вірі, заперечення Трійці, толерантність	Проповіді, участь у діяльності братства польських братів	Вплинув на розвиток польського антиклерикального ідеалізму
Пйотр з Гонбін (ок. 1530)	Лютеранство	Обґрунтування спасіння вірою, авторитет Святого Письма	Пропаганда лютеранства в Гданську та Торуні	Сприяв поширенню лютеранських поглядів серед міщанства
Фауст Соціні (1539–1604)	Аріанство (социніанство)	Релігійна свобода, моральна відповідальність, раціональне тлумачення Біблії	«Про Ісуса Христа Спасителя», «De auctoritate Scripturae Sacrae»	Засновник раціоналістичної течії, вплинув на формування польської релігійної філософії
Анджей Фридерік Моджевський	Гуманізм, кальвінізм	Суспільна рівність, реформа держави, свобода совісті	«De Republica emendanda» (Про виправлення Речі Посполитої)	Поєднав ідеї Реформації з ідеями політичної модернізації

Як видно з таблиці, представники польської Реформації формували напрями не лише релігійного, а й суспільного розвитку, що визначально

вплинуло на культурну трансформацію Речі Посполитої у XVI ст.. Польська Реформація залишила глибокий слід у багатьох сферах життя. Вона сприяла розвитку освіти, створенню перших протестантських шкіл і друкарень, які поширювали не лише релігійні, а й світські знання. Особливо важливим було розширення доступу до освіти серед шляхти, що стимулювало поширення гуманістичних ідей і розвиток національної культури. Реформація також стала поштовхом до посилення релігійної політики толерантності, що визначало унікальність Речі Посполитої серед європейських держав. Взаємодія різних конфесій у Польщі впливала на формування традиції мирного співіснування, яка стала частиною національної самосвідомості.

Основні ідеї польської Реформації втілилися у прагненні до повернення християнства до його первісних джерел – Святого Письма, яке було оголошено єдиним і непохитним авторитетом у спірних питаннях віри і моралі. Цей принцип «*sola scriptura*» став наріжним каменем усіх протестантських течій, що проникали в польські землі в XVI ст.. Реформатори виступали проти традиційних католицьких практик, які вважалися пізніми людськими домішками, що відволікали від істинного шляху до Бога. Віруючому пропонувалося ставати безпосереднім читачем і тлумачем Біблії, що радикально змінювало його роль у церковному житті та взаємовідносинах із духовенством [64, с.384].

Ще однією ключовою ідеєю польської Реформації було підкреслення особистої віри як безпосередньої умови спасіння, незалежної від церковних обрядів і посередництва священиків. Віра переставала бути колективною та інституційною, вона ставала особистим актом кожного індивіда. Це призводило до децентралізації релігійної влади, відкривало шлях до розвитку громадських форм організації протестантських церков, де місцеві громади могли самостійно визначати порядок богослужіння та керівництво. Реформатори наголошували також на рівності усіх віруючих, усуваючи традиційний поділ на священство та мирян. Вважалося, що кожен християнин має рівне право на тлумачення Святого Письма і участь у церковному житті. Цей підхід значно вплинув на соціальну структуру польського суспільства, підриваючи монополію католицького

духовенства і надаючи нові можливості для впливу освіченої шляхти та міщанства [81, с.298].

Поряд із релігійними ідеями, польська Реформація принесла з собою важливі морально-етичні настанови. Пропагувалася чесність, працьовитість, скромність та висока моральна відповідальність, що знаходило відгук у повсякденному житті і ставало ідеалом поведінки. Ці норми підсилювалися вимогами до чистоти віри та відмови від церковних надмірностей і корупції, що на той час широко поширювалися.

Одним із найважливіших аспектів Реформації в Польщі був розвиток освіти. Відкриття протестантських шкіл і друкарень, створення перекладів Біблії та літератури рідною польською мовою сприяли зростанню грамотності серед шляхти, міщан і навіть селян. Освіта вважалася не лише засобом поширення релігійних ідей, а й загальним чинником культурного піднесення. Протестантські освітні заклади вводили гуманістичні курси, формували нове покоління мислителів і діячів, що впливали на подальший розвиток польської культури [40, с.368].

Польська Реформація представлена кількома основними течіями, що мали власні особливості і локальні центри впливу. Найперша і найвпливовіша серед них – лютеранство, яке проникло до Польщі з Німеччини. Лютерани акцентували увагу на вірі як засобі спасіння, відкидали індульгенції, виступали за реформу церковних обрядів і організації. Цей напрямок отримав підтримку серед німецькомовного населення північних і західних польських регіонів, створюючи там численні громади. Водночас лютеранські проповідники активно підтримували розвиток освіти та друку [52, с.520].

Другим за поширеністю був кальвінізм, який знайшов особливий відгук серед польської шляхти і міщанства. Кальвіністи наполягали на суворій моральній дисципліні, підкреслювали доктрину передвизначення та вели активну проповідницьку і просвітницьку діяльність. Вони стали рушієм реформування соціального життя, створюючи мережу шкіл і церковних

структур, які працювали на розповсюдження протестантських ідей у ширших колах [59, с.560].

Окремо слід виділити унітаріанський рух, який в Польщі набув унікальних рис. Унітаріани відкинули доктрину Трійці, пропонуючи раціональне і гуманістичне тлумачення християнства. Вони були першими, хто заговорив про свободу совісті, толерантність і необхідність діалогу між конфесіями. Їхній вплив виходив за межі суто релігійних питань, зачіпаючи філософію, політику і культуру, і став фундаментом для пізніших просвітницьких рухів у Центральній Європі. Визначні постаті польської Реформації не лише поширювали теологічні ідеї, а й активно включалися в політичне і культурне життя. Мацей Трендель, один із перших польських лютеранських проповідників, сприяв організації протестантських громад та перекладу літератури. Його діяльність мала значення не лише релігійне, а й культурне, оскільки сприяла поширенню ідеї національної ідентичності [60, с.288].

Мартин Чехович, кальвіністський теолог, відомий своїми проповідями та публічними дебатами, активно боровся за моральне очищення суспільства і захист прав протестантів. Його праці підкреслювали важливість особистої відповідальності та освіти як основи для побудови праведного життя.

Пшемислав Каспер Горніцький був одним із найвпливовіших унітаріанських мислителів, який відстоював ідеї свободи совісті і раціонального тлумачення релігії. Його філософські трактати мали значний вплив на формування культури діалогу і толерантності в Речі Посполитій.

Особливо важливою фігурою був Ян Ласький – дипломат і політик, який підтримував варшавську конфедерацію 1573 р., що стала першою в Європі правовою гарантією свободи віросповідання (додаток Є). Його діяльність показала, як ідеї Реформації могли втілюватися у політичні акти, що формували основу демократичних цінностей у державі.

Стефан Бем, кальвіністський реформатор, концентрувався на організації церковної структури і просвітницькій діяльності серед польської шляхти. Під його керівництвом були створені численні школи та громади, що зробили

протестантизм невід'ємною частиною польського культурного простору [46, с.460].

Реформація вплинула на польське суспільство далеко за межами релігійної сфери. Вона сприяла розвитку шкільництва, друкарства, а також формуванню традиції релігійної толерантності, що в подальшому стала однією з характерних рис Речі Посполитої. Взаємодія різних конфесій стимулювала розвиток діалогу, що робило польське суспільство більш відкритим і політично гнучким у порівнянні з іншими європейськими державами, де релігійні конфлікти часто переходили у тривалі війни.

Таким чином, польська Реформація була не лише релігійним, але й культурним, соціальним та політичним феноменом, що залишив глибокий слід у історії країни і сформував базу для подальшого розвитку ідентичності, освітніх систем та культурних традицій [58, с.480].

У рамках польської Реформації спостерігалось активне формування нової культурної парадигми, у якій релігійна думка поєднувалася з гуманістичними цінностями. Вплив Реформації був помітний у тогочасній літературі, філософських трактатах, історіографії, а також у розвитку мови. Зокрема, протестантські переклади Святого Письма сприяли становленню і нормалізації польської мови як мови богословського та освітнього дискурсу. Прикметно, що на відміну від католицьких структур, які продовжували використовувати латину в освітній і церковній сферах, реформатори наполягали на доступності релігійної літератури для широкого загалу, а тому друкували проповіді, катехізиси та біблії польською мовою.

У зв'язку з цим особливо варто згадати про переклад Біблії, здійснений Якубом Вуєком у 1599 р., хоча він належав до католицького ордену єзуїтів. Цей переклад став відповіддю на протестантські видання, зокрема кальвіністський переклад Біблії, здійснений у Бресті (так звана Брестська Біблія, 1563 р.), що став знаковим явищем у польській культурі. Брестська Біблія мала глибокий вплив на літературну норму і водночас підкреслювала важливість богословських дебатів у культурному просторі тогочасної Польщі [65, с.298].

У польському контексті Реформація мала відносно мирний характер у порівнянні з іншими європейськими державами. Завдяки особливостям політичної системи Речі Посполитої, зокрема шляхетській демократії та концепції «золотої свободи», різні конфесії змогли співіснувати у певній гармонії. Варшавська конфедерація 1573 р., як уже згадувалося, була яскравим прикладом спроби політичної еліти забезпечити мирне співіснування вірувань. Це був перший у Європі правовий акт, що гарантував свободу віросповідання і поклав початок ідеологічному плюралізму у Польщі.

У цьому ж політичному контексті зростає роль протестантських інтелектуалів, які ставали не лише богословами, а й радниками, вчителями та дорадниками королівського двору. Серед них Симон Будний, один із найяскравіших унітаріанських мислителів, що виступав за поширення освіти, перекладав релігійні тексти білоруською і польською мовами, а також пропагував ідеї розумного тлумачення Біблії, що йшли в розріз із догматичними поглядами більшості релігійних напрямів [39, с.287].

Значну роль у розвитку польського протестантизму відігравали релігійні громади, зокрема Братство чеських братів, що діяло переважно в Малопольщі. Воно стало осередком богословської освіти, видавничої справи та гуманітарних студій. Ця течія, хоча й менш чисельна, ніж лютеранство або кальвінізм, мала великий культурний і педагогічний вплив, зокрема через створення власної системи освіти та участь у підготовці викладачів [63, с.320].

Реформаційна думка в Польщі мала й глибокий етичний зміст, спрямований на моральне вдосконалення особистості, відмову від церковної ієрархії та релігійного формалізму. У проповідях і трактатах реформаторів простежується заклик до особистого осмислення віри, щирого життя відповідно до християнських чеснот, соціальної відповідальності та дотримання моральних приписів. Особливо важливими були наголоси на праці, ощадливості, освіченості, відповідальності перед громадою.

Одним із результатів поширення протестантських ідей стало формування нових типів особистості: раціональної, дисциплінованої, освіченої, здатної до

самостійного прийняття рішень. Цей ідеал, хоч і сформований у релігійному контексті, згодом мав вагомий вплив на секуляризацію культури та розвиток новочасної освітньої моделі в Польщі. Реформаційна парадигма, зорієнтована на особисту відповідальність і самоосвіту, багато в чому передбачила принципи європейського модерну.

Не менш важливим є факт впливу польської Реформації на розширення міжконфесійного діалогу. Наявність кількох релігійних конфесій на території Речі Посполитої (католиків, протестантів різних течій, православних, а пізніше і греко-католиків) створювало простір для взаємного культурного обміну. Протестантські ідеї, особливо в частині свободи совісті, міжособистісної етики, доступу до освіти, стали джерелом натхнення навіть для представників інших конфесій. У цьому контексті польська Реформація заслуговує на особливе місце в історії європейської духовності як приклад того, як релігійний рух може сприяти становленню громадянського суспільства, культурної відкритості та освітнього поступу. Її представники не лише релігійні діячі, а й публічні інтелектуали свого часу, які стояли на межі філософії, теології, педагогіки, філології й політики [14, с.224].

Отже, польська Реформація, на відміну від багатьох інших європейських країн, вирізнялася своєю інтелектуально-гуманістичною спрямованістю, толерантністю і культурною відкритістю. Основні її ідеї релігійна свобода, індивідуальна віра, доступність освіти, моральна відповідальність і використання рідної мови у богослужінні, лягли в основу широкого культурного та суспільного зрушення. Діячі польської Реформації (Меланхтон, Моджевський, Будний, Острозький, Чехович та інші) не лише формували богословську думку, але й впливали на політику, освіту, друкарство та загальний напрямок національного розвитку. Їхній спадок продовжував жити й після завершення активної фази Реформації, позначившись на модернізаційних процесах у Польщі та формуванні основних компонентів культурної компетентності сучасного здобувача освіти.

2.3. Вплив протестантських ідей на польську літературу, освіту та релігію

Поширення протестантських ідей у Польщі впродовж XVI ст. мало далекосяжний вплив на формування інтелектуального та культурного середовища Речі Посполитої. Одним із найпомітніших напрямів цього впливу стала література, зокрема релігійна, художня й публіцистична. Протестантизм, особливо в його лютеранському, кальвіністському та унітаріанському виявах, утвердив принцип доступності сакральних текстів рідною мовою, що сприяло поширенню грамотності, формуванню національної літературної мови та зростанню читацької культури.

Одним із найзначущіших досягнень протестантського книгодрукування в Польщі стало видання Брестської Біблії 1563 р., першого повного перекладу Біблії польською мовою, здійсненого кальвіністами. Це видання не лише стало важливим кроком у поширенні реформаційної думки, а й справило глибокий вплив на розвиток польської літературної мови, закріпивши низку лексичних і стилістичних норм, які згодом стали загальноприйнятими. Брестська Біблія сприяла також популяризації нових форм проповідництва, де акцент робився не на риторичній вишуканості, а на зрозумілості й морально-етичному змісті тексту [80, с.220].

Поширення протестантизму створило нові умови для розвитку літератури польською мовою. Віросповідні диспути, трактати, катехізиси, полемічні твори стали важливою частиною інтелектуального життя епохи. Значну роль у цьому процесі відігравали протестантські інтелектуали, зокрема Гжегож Оршак, Ян Ласкі, Симон Будний, Анджей Вішоватий. Їхні твори мали релігійно-освітній, а водночас політичний і філософський характер. Через літературну діяльність ці діячі прагнули формувати новий тип мислення – особистість, здатну до критичного аналізу, морального самовизначення та активної участі у суспільному житті.

Протестантська етика, як наголошував згодом Макс Вебер, надала особливого значення праці, ощадливості, відповідальності – як особистим, так і суспільним чеснотам. Ці риси простежуються не лише у протестантській проповіді, а й у літературній традиції: у творах багатьох письменників Реформації головні герої втілюють ідеали дисципліни, відповідальності, пошуку істини. Така літературна модель справила помітний вплив на формування моральних і культурних орієнтирів польського суспільства [15, с.256].

Окрему увагу слід приділити розвитку освіти під впливом протестантських ідей. Протестанти першими в Польщі наголосили на необхідності загальної, доступної освіти як інструменту релігійного та громадянського виховання. На відміну від традиційної католицької школи, зосередженої на схоластичних дисциплінах і латинській мові, протестантські навчальні заклади орієнтувалися на практичні знання, викладання рідною мовою, залучення до читання Святого Письма, історії, філософії, риторики, а згодом і природничих наук.

У XVI ст. в багатьох містах Польщі та Литви виникають протестантські школи, зокрема гімназії у Пінську, Кежмарку, Кротошині, Лешно, Торуні. Остання, Лешненська академія, заснована унітаріями, стала одним із провідних центрів реформаційної освіти в Речі Посполитій. Її викладачами були знані європейські гуманісти, філософи, богослови, що забезпечувало високий рівень освіти і сприяло інтелектуальній мобільності студентів, які пізніше відігравали активну роль у політичному та культурному житті країни.

Реформаційна педагогіка відзначалася орієнтацією на розвиток самостійного мислення, свободи совісті, відповідальності перед суспільством. Педагоги, такі як Симон Будний, зосереджували увагу на вихованні морально зрілої особистості, здатної до аналізу й осмислення релігійних текстів. Значну роль у цьому відігравали катехізиси – стислий виклад основ віровчення у формі запитань і відповідей, які широко використовувалися в навчальному процесі [51, с.92].

Протестантські громади активно підтримували книгодрукування як інструмент поширення освіти. У XVI ст. виникають десятки друкарень, зокрема

у Радомі, Кракові, Бресті, Торуні, Несвіжі, які спеціалізувалися на виданні релігійних текстів, шкільних підручників, творів морально-етичного змісту. Доступ до книги сприяв підвищенню рівня грамотності й формуванню читацької культури, що була важливою основою для розвитку суспільства знань. Варто зазначити, що протестанти докладали зусиль для включення жінок у освітній процес, що було новаторським для тогочасної Польщі. Хоча доступ до вищої освіти залишався переважно чоловічим привілеєм, протестантські школи для дівчат, які виникали в деяких містах, започаткували дискусію про рівноправність у доступі до знань [68, с.312].

Щодо релігійної сфери, то протестантизм глибоко вплинув на формування конфесійної структури Польщі. З'явилися численні реформаторські церкви (лютеранські, кальвіністські, унітаріанські), які мали власну організацію, літургію, богослов'я. Вони започаткували богослужіння рідною мовою, скасували культ святих, церковну ієрархію, монашество та практику відкуплення гріхів. Це стало викликом для Римо-католицької церкви й призвело до оновлення католицького життя в рамках Контрреформації. Незважаючи на те, що з часом (особливо після середини XVII ст.) політична ситуація змінилася й протестантизм втратив впливові позиції, його ідеї залишили глибокий слід у ментальності, культурі та освітньому ландшафті Польщі. Багато з них, зокрема релігійна толерантність, свобода сумління, пошук істини через особисте осмислення, повага до освіти, були збережені в гуманістичній традиції польської культури.

Відлуння реформаційних ідей простежується і в працях просвітників XVIII ст., які закликали до реформ системи освіти, оновлення мови викладання, розвитку друкарства. Зокрема, ідеї про необхідність шкільної реформи, морального виховання та загального доступу до знань мали безпосередні паралелі з протестантською педагогікою XVI ст.. Це свідчить про те, що протестантська спадщина продовжувала впливати на культурні процеси навіть тоді, коли сам протестантизм як конфесія опинився на маргінесах політичного та релігійного життя [46].

У контексті сучасної освіти ідеї Реформації, зокрема принципи доступності знань, критичного мислення, поваги до особистої свободи, міжконфесійного діалогу, залишаються актуальними. Їхній історичний приклад може слугувати основою для формування культурної компетентності у здобувачів освіти, оскільки дозволяє краще зрозуміти витоки європейської демократії, свободи, моральної автономії.

Не менш важливим був і вплив протестантської думки на розвиток національної самосвідомості у польському суспільстві. Ідея необхідності користування рідною мовою в релігійних обрядах та навчанні стала не лише релігійною вимогою, але й культурним жестом, який сприяв формуванню польської ідентичності. Поширення релігійних текстів польською мовою, зокрема Біблії, проповідей, катехізисів, перекладених або написаних реформаторами, мало визначальний вплив на зміцнення мовної культури, закріплення нових норм письма й стилістики. Це явище можна вважати початком процесу секуляризації мови, коли польська мова дедалі більше використовувалась у науковій, філософській і громадській сфері [50, с.276].

Протестантські автори відігравали важливу роль і у творенні нового інтелектуального клімату. Їхні праці, що вирізнялися раціоналізмом, критичністю, прагненням до обґрунтування релігійних і соціальних доктрин, ставали зразком для публічного дискурсу. У текстах реформаторів прослідковується перехід від традиційного церковного авторитету до довіри до людського розуму й досвіду. Саме це зумовило поступове переосмислення ролі духовенства, а також самої релігії – з обрядової сфери вона дедалі більше переходила у морально-етичну площину.

У релігійній сфері ідеї Реформації були тісно пов'язані з принципами релігійного плюралізму. Польща XVI ст. була прикладом рідкісної в Європі релігійної терпимості, зафіксованої у Варшавській конфедерації 1573 р.. Це була пряма реакція на реформаційний рух, внаслідок якого у межах Речі Посполитої мирно співіснували численні протестантські, католицькі, православні й юдейські громади. Такий контекст сприяв розвитку міжрелігійного діалогу, що, в свою

чергу, породжувало атмосферу культурної відкритості та інтелектуального обміну. Саме в цьому середовищі відбулося становлення польського унікального феномена – шляхетського ідеалу свободи совісті.

Реформація змінила також уявлення про соціальну роль Церкви. Якщо католицька традиція вбачала в Церкві сакральну ієрархію, що домінує над світським життям, то протестантська думка, особливо у формі кальвінізму, запропонувала нову модель – громаду віруючих, що самостійно обирає своїх духовних провідників і бере участь у прийнятті рішень. Така децентралізована структура церковної організації відповідала новим уявленням про суспільний устрій, що ґрунтувався на принципах участі, довіри, етики відповідальності.

Під впливом протестантизму формувався і новий тип інтелігенції – не лише духовенство, але й учителі, перекладачі, видавці, які вважали освіту інструментом служіння громаді. Вони сприяли формуванню світоглядних орієнтирів нового покоління, закладали підвалини раціонального критичного мислення, що згодом стало важливою складовою культурної традиції польської шляхти та міщанства. Зокрема, ці верстви почали більше уваги приділяти не лише теологічним питанням, але й практичним аспектам життя – політичній філософії, етиці, праву, організації суспільного простору. У цьому контексті вагомою виявилася й роль протестантських друкарень. Вони стали не просто місцями виготовлення книг, а справжніми осередками інтелектуального впливу, які сприяли поширенню нових знань. Надзвичайно важливим був той факт, що багато протестантських видань були двомовними (польсько-латинськими, польсько-німецькими), що дозволяло інтегрувати польське суспільство у ширший європейський інтелектуальний простір. Через протестантські книжки польські читачі знайомилися з працями гуманістів, ренесансних мислителів, реформаторів з Німеччини, Швейцарії, Франції [56, с.298].

Отже, вплив протестантизму не обмежувався лише богословськими новаціями чи змінами у церковному устрої. Його внесок був значно ширшим – це була нова культура мислення, новий погляд на освіту, літературу, релігію, нова концепція суспільства, заснована на принципах відповідальності, свободи,

моральної автономії. Протестантизм створив інтелектуальний простір, у якому освіта розглядалася не як привілей, а як право й обов'язок кожного, де книжка стала не розкішшю, а необхідним інструментом особистого і суспільного розвитку.

Висновок до розділу 2

У розділі роботи було здійснено комплексний аналіз передумов виникнення, основних ідей, провідних напрямів і наслідків Реформації в Польщі. Результати дослідження дозволяють стверджувати, що польська Реформація була не лише релігійним рухом, а багатовимірним соціокультурним феноменом, що справив вагомий вплив на розвиток суспільства, політичної думки, освітньої системи, літератури та релігійної свідомості.

Проаналізовані соціально-економічні та політичні чинники, такі як економічне піднесення міст, підвищення освіченості шляхти, релігійна напруга внаслідок домінування католицької церкви, а також політика відносної віротерпимості в Речі Посполитій, створили сприятливе середовище для проникнення і поширення протестантських ідей. Важливу роль у цьому процесі відіграла потреба суспільства у реформуванні релігійного життя, спрощенні обрядовості та моральному очищенні церковної структури.

Основні ідеї польської Реформації – релігійна свобода, право на індивідуальну віру, пріоритет Святого Письма, використання рідної мови в богослужінні та освіті, відповідальність кожного перед Богом – мали виразний гуманістичний характер і були глибоко вкорінені у традиції європейського Відродження. Вони сприяли формуванню нового типу особистості – морально автономної, освіченої, здатної до критичного мислення та активної участі в суспільному житті.

Особливу увагу в цьому розділі було приділено впливу протестантських ідей на літературний процес, освітню систему та релігійну культуру. Саме завдяки Реформації відбувся значний поступ у розвитку польської мови як літературної, зросла кількість перекладених та оригінальних релігійно-

філософських творів, активізувалася діяльність друкарень, було засновано мережу шкіл, доступних для широких верств населення. У релігійній сфері протестантські доктрини сприяли становленню релігійного плюралізму, формуванню нових типів церковної організації та глибшому усвідомленню цінності свободи совісті.

Таким чином, Реформація в Польщі постала як глибокий цивілізаційний злам, що зумовив модернізацію духовного, інтелектуального і соціального ландшафту країни. Її ідеї й постаті залишили помітний слід у культурній пам'яті та донині мають значення як приклад духовної відкритості, толерантності, пошуку істини через освіту й самопізнання. У контексті сучасної освіти та формування культурної компетентності здобувачів освіти, звернення до польської Реформації відкриває широкі можливості для критичного осмислення минулого, розуміння духовних витоків європейської ідентичності й розвитку демократичного світогляду.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «РЕФОРМАЦІЯ У ПОЛЬЩІ»

3.1. Відображення теми «Реформація у Польщі» у шкільній програмі

Формування культурної компетентності учнів є однією з ключових цілей сучасної шкільної історичної освіти. Культурна компетентність передбачає здатність розуміти різні культурні та релігійні практики, аналізувати історичні події з різних точок зору та здійснювати міжкультурний діалог. Одним із важливих історичних процесів, що сприяють розвитку таких компетентностей, є Реформація у Польщі. Цей процес не лише впливав на політичну і соціальну структуру країни, а й формував культурні та освітні практики, зокрема діяльність братів польських, створення навчальних закладів та розвиток друкарства. Аналіз шкільних підручників з всесвітньої історії для 8–11 класів дає можливість

оцінити, наскільки повно і всебічно висвітлюється тема Реформації у Польщі. Це дозволяє визначити потенціал підручників для формування культурної компетентності учнів, а також наявність пропусків у представленні локальних особливостей історичного процесу, які можна компенсувати додатковими матеріалами та інтерактивними методами навчання. Підручники українських авторів, таких як Гісема О.В., Мартинюк О.О., Полянський П., а також колективні видання «Всесвітня історія», є основними джерелами для шкільного курсу всесвітньої історії. Вивчення їх змісту дозволяє встановити, які аспекти Реформації у Польщі найчастіше висвітлюються, а які залишаються недостатньо представленими.

Саме модельні навчальні програми з історії, розроблені у межах впровадження Нової української школи, відіграють провідну роль у формуванні компетентнісного підходу до вивчення історії. На відміну від попередніх програм, вони побудовані не лише навколо фактичного матеріалу, а й орієнтовані на розвиток ключових компетентностей: критичного мислення, уміння працювати з джерелами, аналізувати історичні явища у ширшому європейському та світовому контексті.

Тема Реформації та її вплив на європейські суспільства займає важливе місце у змісті модельних програм для 7–8 класів, а також у курсі історії для старшої школи. Особливістю є те, що ці програми пропонують не лише ознайомлення з подіями XVI ст. у Західній Європі, але й розкриття їхнього значення для Центрально-Східної Європи, включно з Річчю Посполитою. Завдяки такому підходу учні отримують можливість усвідомити, як глобальні процеси мали різні прояви у локальному середовищі, та зрозуміти культурні, релігійні й соціальні наслідки цих змін.

Модельні програми підкреслюють необхідність інтеграції історичного матеріалу з виховними цілями, такими як формування толерантності, уміння бачити цінність у різноманітності, розвиток культури діалогу та поваги до інших традицій. Це особливо важливо у вивченні Реформації в Польщі, адже цей регіон вирізнявся значним релігійним плюралізмом і став прикладом співіснування

різних конфесій. Таким чином, модельні навчальні програми з історії створюють методологічне підґрунтя для розвитку культурної компетентності здобувачів освіти та для осмислення ними значення європейських ідей в історії України та сусідніх країн [19].

Тому аналіз підручників покаже, що Реформація у Польщі розглядається переважно в контексті загальноєвропейських релігійних трансформацій. Зазвичай ця тема подається скорочено, без детального опису локальних особливостей. Основна увага приділяється впливу Реформації на політичні та соціальні процеси, зокрема на взаємини шляхти, уряду та католицької церкви. У підручниках для 8 класів Реформація у Польщі зазвичай згадується у вигляді одного абзацу або частини розділу, що присвячений Центральній та Східній Європі.

Так у першому підручнику, який заслуговує на увагу, – «Всесвітня історія: підручник для 8 класу» авторів Олександра Гісема та Олександра Мартинюка, виданий у 2021 р. Тема «Реформація у Європі» розглядається у Розділі 2. «Високе Відродження. Реформація в Західній Європі». У параграфі 6-7 подано стислий виклад причин початку Реформації, ролі Мартіна Лютера та поширення протестантських течій у Німеччині та Швейцарії. Окремий абзац присвячений поширенню Реформації у Польщі: зазначено, що протестантизм мав вплив переважно у середовищі міщан і частини шляхти, однак через політичні та соціальні умови його поширення було обмеженим. Автори підручника наголошують на відносній релігійній терпимості, властивій Польщі у XVI ст., що дозволило співіснування різних конфесій.

Текст параграфа супроводжується ілюстративним матеріалом – портретом Мартіна Лютера, зображенням гравюр епохи та картою Європи з поширенням Реформації, на якій позначено також територію Польщі. Візуальні матеріали сприяють кращому розумінню учнями географії та масштабів реформаційного руху, але інформація про Польщу подана у вигляді короткого коментаря без поглиблення у культурні та освітні наслідки цих процесів. Робота з таким підручником формує у здобувачів освіти загальне уявлення про

багатоконфесійність та релігійне розмаїття ранньомодерної доби, однак обмеженість матеріалу не дає змоги усвідомити значення Реформації у польському суспільстві для розвитку культури та освіти [8, с.35].

Другий підручник, на якому зупинимось, – «Всесвітня історія. 8 клас», створений колективом авторів Олександром Бурлакою, Ігорем Щупаком, Віталієм Власовим, Іриною Піскарьовою та Сергієм Секиринським, рекомендований Міністерством освіти і науки України та виданий у 2021 р. Тема «Реформація в Польщі» у цьому підручнику також розміщена в розділі «Високе Відродження. Реформація в Західній Європі». Питанню Реформації відведено цілий параграф, у якому подано визначення сутності цього процесу, його причини, головні діячі та особливості поширення в різних країнах. Важливе місце займає характеристика розвитку Реформації у Польщі. Автори підкреслюють, що поширення протестантизму мало локальний характер, воно залежало від національних і соціальних обставин. У підручнику зазначено, що значна частина польської шляхти підтримувала кальвінізм і лютеранство, але католицька церква зберегла провідні позиції. Особливу увагу приділено Варшавській конфедерації 1573 р., яка гарантувала релігійну толерантність у Речі Посполитій, що стало унікальним явищем для Європи того часу.

Матеріал подано у доступній та стисло-оглядовій формі. Його супроводжують ілюстрації, портрети реформаторів таких як Мартін Лютер, Жан Кальвін, карти поширення протестантизму, а також уривки з історичних джерел. Це дозволяє учням не лише ознайомитися з подіями, а й критично оцінити джерельну базу. Робота з цими матеріалами спрямована на формування культурної, громадянської та історичної компетентностей, адже учні мають можливість побачити, як релігійні процеси впливали на соціальне та політичне життя Польщі [6, с.33].

Третій підручник який я вирішив проаналізувати, це була Всесвітня історія 8 класу за авторством Васильків І.Д. 2025 р. В даному підручнику у Розділі 2 «Світ ідей. Відродження. Реформація. Бароко» тема Реформації згадується в параграфі 5, проте у ньому немає згадки про хід Реформації у Польщі. Лише

розповідається про становище перебування католицької церкви напередодні Реформації, і про те як перші реформатори, такі як Мартін Лютер а в подальшому Жан Кальвін підтримали цей рух, і були основними проповідниками заснування нової церкви. Тому, можна зробити висновок що даний підручник не повністю розкриває хід і поширення цього руху у всіх країнах Європи, а тим більше не згадує про поширення його у Польщі [7, с.40].

Також Міністерство освіти рекомендувало для використання в навчальному процесі підручник з Всесвітньої історії 8 клас, за авторства Д'ячкова С. В., Литовченка С. Д.. Цей підручник складається з чотирьох розділів, а тема нашого дослідження включена до Розділу 2 «Високе відродження. Реформація в Західній Європі» параграфом «Реформація у християнській церкві». У цьому виданні зразу ж кидається в очі, більша кількість додаткових ілюстрацій, таких як мініатюри з цитатами, карикатури та гравюри. Проте якщо брати до уваги саме процес Реформації у Польщі, то тут немає якогось окремого виділеного підпункту чи абзацу. Лише в третьому підрозділі згадуються «течії протестантизму», де подаються в двох таблицях основні засади лютеранства та кальвінізму, і те що саме остання течія найкраще відповідала духу й вимогам часу – добі зародження капіталізму. І якраз таки ця течія кальвінізму поширилась на значні території Європейських країн. Проте важливо зазначити, що Польща була порівняно толерантною до різних протестантських течій, завдяки чому реформаторські ідеї поширювались швидше, ніж у деяких інших європейських країнах [9, с.51-66].

Ще для прикладу і цікавості, я проаналізував конспект уроку з всесвітньої історії для 8-го класу на тему «Річ Посполита в XVI столітті», де коротко зазначено, що Реформація мала локальне поширення у Польщі, в основному у регіонах, де були значні протестантські громади. Матеріал поданий у вигляді одного абзацу і слугує швидким ознайомленням учнів з фактом наявності протестантських громад, але практично не містить контексту соціальних або освітніх ініціатив [12].

Для наочного порівняння того, як різні шкільні підручники висвітлюють тему «Реформація у Польщі», доцільно представити інформацію у вигляді таблиці. Такий підхід дозволяє систематизувати дані про клас, авторів підручників, обсяг подачі матеріалу та особливості викладу, що робить аналіз більш зручним і наочним. У таблиці наведено 4 підручника і один конспект, які використовуються у навчальному процесі, із зазначенням конкретного розділу чи параграфа, кількості абзаців, присвячених темі, та ключових аспектів, на яких автори акцентують увагу. Це дає змогу оцінити, наскільки повно і різнобічно представлена тема Реформації у Польщі, а також визначити можливості для розвитку культурної компетентності учнів.

Далі представлено таблицю, яка систематизує основні дані про ступінь відображення теми нашого дослідження у шкільних підручниках.

Таблиця 2

Включення теми «Реформація у Польщі» у шкільні підручники

№	Підручник	Клас	Розділ / параграф	Обсяг подачі	Особливості висвітлення
1	Гісема О.В., Мартинюк О.О., 2021р.	8	«Високе Відродження.	1 абзац	Підкреслюється локальне поширення, політична терпимість
2	Щупак І. 2021р.	8	«Високе Відродження. Реформація в Західній Європі»	1 абзац	Акцент на політичних причинах обмеженого впливу
3	Васильків І. 2025р.	8	«Світ ідей. Відродження. Реформація. Бароко»	1 підпункт	Розповідь заснування протестантських течій але без прямого згадування процесу поширення рухів у Польщі

№	Підручник	Клас	Розділ / параграф	Обсяг подачі	Особливості висвітлення
4	Васильків І.Д. 2016р.	8	«Високе відродження. Реформація в Західній Європі»	1 підпункт	Короткий опис політичних та соціальних обставин
5	На Урок	8	«Річ Посполита в XVI столітті»	1 абзац	Реформація мала локальне поширення у Польщі, в основному у регіонах, де були значні протестантські громади.

Аналіз шкільних підручників дозволяє зробити кілька важливих висновків. По-перше, тема Реформації у Польщі подана скорочено і фрагментарно, що обмежує можливості для глибокого аналізу історичних процесів. По-друге, основна увага приділяється політичним та соціальним факторам, тоді як освітні та культурні аспекти розглядаються опосередковано або зовсім відсутні. По-третє, наявний матеріал лише частково сприяє розвитку культурної компетентності учнів, оскільки він не забезпечує повного розуміння релігійного та культурного різноманіття Польщі XVI–XVII ст.. І нарешті, для повноцінного формування компетентностей доцільно використовувати додаткові історичні джерела, документи про діяльність братів польських та інші освітні та культурні аспекти Реформації, що дозволить учням краще усвідомлювати різноманіття культурного досвіду та соціальних практик епохи.

Для удосконалення підручників рекомендується розширити зміст матеріалу, включивши більше інформації про соціально-культурні аспекти Реформації та діяльність релігійних меншин. Варто використовувати додаткові історичні джерела, тексти епохи та документи, що сприятимуть розвитку навичок критичного мислення та аналізу історичної інформації. Інтерактивні

методи навчання, такі як рольові ігри, дискусії, групові проекти, сприятимуть формуванню емпатії, толерантності та міжкультурного діалогу серед учнів. Також доцільно здійснювати міжпредметну інтеграцію, залучаючи уроки літератури, релігієзнавства та культурології, що дозволить сформувати цілісне уявлення про епоху. Не менш важливим є підвищення кваліфікації вчителів через курси та семінари з методики викладання історії релігій та культури, спрямовані на розвиток компетентностей учнів.

Аналіз шкільних підручників показав, що тема Реформації у Польщі подається переважно фрагментарно, з акцентом на політичні фактори та загальноєвропейський контекст. Для формування культурної компетентності учнів важливо доповнювати навчальний матеріал джерелами, що висвітлюють культурні, освітні та соціальні аспекти Реформації, а також застосовувати інтерактивні та міжпредметні методи навчання, що сприяє розвитку критичного мислення та формуванню у учнів цілісного уявлення про культурне та релігійне різноманіття Центральної Європи XVI–XVII ст..

3.2. Суть, особливості та методика формування культурної компетентності у здобувачів освіти

У сучасному освітньому просторі культурна компетентність виступає однією з ключових складових цілісного розвитку особистості здобувача освіти. Зростаюча глобалізація, багатокультурність суспільств, інтеграційні процеси в освіті потребують формування в учнів здатності ефективно взаємодіяти з представниками різних культур, розуміти їхні цінності, традиції і світогляд. Культурна компетентність сприяє формуванню толерантності, поваги до культурного різноманіття та розвитку комунікативних навичок у міжкультурному середовищі.

Термін «культурна компетентність» має багатовимірний характер і охоплює знання, вміння, ціннісні орієнтації, що забезпечують успішну

культурну адаптацію й інтеграцію. У науковій літературі визначення культурної компетентності розглядаються через різні підходи, серед яких найпоширенішими є когнітивний (знання про культуру), поведінковий (навички міжкультурної комунікації) та ціннісний (толерантність і повага) (табл. 3). Усі ці компоненти взаємопов'язані й формують цілісне уявлення про суть поняття [38, с.215].

Особливої уваги заслуговує аспект культурної компетентності як динамічного процесу, що включає безперервне навчання, саморефлексію, здатність адаптуватися до культурних контекстів. Тобто культурна компетентність не є статичним знанням, а передбачає розвиток гнучкості мислення, емпатії і креативності у вирішенні міжкультурних завдань.

У контексті освіти формування культурної компетентності є складним і багатокомпонентним завданням, що потребує інтеграції відповідних змістових, методичних та організаційних елементів. Важливо підкреслити, що культурна компетентність є не лише предметом вивчення, а й ціннісною основою освітнього процесу, яка сприяє розвитку соціальної відповідальності та громадянської позиції [3, с.55-58].

Таблиця 3

Основні компоненти культурної компетентності та їх характеристика

Компонент культурної компетентності	Зміст і сутність	Особливості формування	Приклади реалізації у навчанні
Когнітивний	Знання про культуру, традиції, цінності	Засвоєння фактів, розуміння культурних контекстів	Вивчення історії Реформації, аналіз культурних текстів

Компонент культурної компетентності	Зміст і сутність	Особливості формування	Приклади реалізації у навчанні
Афективний	Ставлення, емпатія, толерантність	Розвиток позитивного ставлення до культурного різноманіття	Рольові ігри, дискусії про культурні цінності
Поведінковий	Навички міжкультурної комунікації	Практичне застосування знань у спілкуванні	Проекти, колективні завдання, міжкультурні тренінги
Рефлексивний	Саморефлексія, критичне мислення	Усвідомлення власної культурної ідентичності і оцінка культурних явищ	Рефлексивні журнали, обговорення досвіду, аналітичні роботи
Ціннісний	Повага до культурної різноманітності	Виховання толерантності, соціальної відповідальності	Обговорення принципів толерантності, робота з кейсами

Національні освітні стандарти та міжнародні документи (наприклад, Конвенція ЮНЕСКО про освіту в інтересах сталого розвитку) наголошують на необхідності формування культурної компетентності як ключового результату освіти. Зокрема, це відображено у компетентнісних моделях, що інтегрують міждисциплінарні знання, формують міжкультурну комунікацію і критичне мислення.

Особливу роль у формуванні культурної компетентності відіграє школа як соціокультурний інститут. Вона не лише передає знання про культуру, а й формує уявлення про різноманітність культурних ідентичностей, стимулює розвиток діалогу між культурами. У цьому контексті навчальний процес має бути спрямованим на створення ситуацій, що стимулюють активне міжкультурне спілкування, толерантність і повагу. Важливою особливістю формування культурної компетентності є її комплексність, що передбачає поєднання когнітивного, афективного та поведінкового компонентів. Когнітивний рівень забезпечує розуміння культурних особливостей, афективний – розвиток позитивного ставлення і емпатії, поведінковий – практичну реалізацію міжкультурних знань і навичок. Особливу увагу необхідно приділити педагогічним умовам формування культурної компетентності, серед яких виділяють: наявність інтегрованого навчального змісту, використання активних методів навчання, створення міжкультурного середовища, підготовку педагогів з компетентністю у міжкультурній сфері. Важливо, щоб педагоги мали не лише знання з історії та культури, а й розуміли принципи міжкультурної комунікації та були здатні моделювати ситуації толерантного спілкування [79, с.56].

Загалом формування культурної компетентності здобувачів освіти в сучасних умовах виступає одним із ключових завдань освітнього процесу, оскільки воно безпосередньо пов'язане із розвитком ціннісних орієнтацій, громадянської свідомості та здатності до міжкультурної взаємодії. У чинному Законі України «Про освіту» (2017 р.) підкреслюється, що метою освіти є всебічний розвиток особистості, її талантів та здібностей, формування цінностей і компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві, забезпечення виховання відповідальних громадян України, здатних до свідомого суспільного вибору (стаття 6). Це означає, що культурна компетентність розглядається як невід'ємна складова загальної освітньої підготовки, яка формує у школярів здатність осмислювати культурно-історичні процеси та інтегрувати їх у власний світогляд [10].

У свою чергу, Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.) визначає одним із головних завдань школи створення умов для формування ключових компетентностей, серед яких культурна компетентність посідає важливе місце. Вона охоплює знання та розуміння власної і світової культурної спадщини, здатність орієнтуватися у культурному різноманітті та критично оцінювати явища суспільного життя. Це положення забезпечує методологічну основу для реалізації теми «Реформація у Польщі» в курсі історії, оскільки саме цей сюжет дозволяє інтегрувати уявлення про релігійні, політичні та культурні процеси, що відбувалися в Європі та мали відображення в освітньому і духовному житті польського суспільства [11].

Також, вагоме місце займають навчальні програми з історії, які посідають важливе місце у процесі формування культурної компетентності здобувачів освіти, оскільки вони визначають зміст, структуру та основні очікувані результати навчання. В українських навчальних програмах з історії акцент робиться на засвоєнні ключових історичних фактів, подій та явищ, а також на розвитку в учнів умінь аналізувати історичні процеси в контексті європейської та світової історії. Тема Реформації вивчається в межах всесвітньої історії Нового часу, де учні ознайомлюються із загальноєвропейськими тенденціями, зокрема впливом протестантських рухів на релігійне, політичне та культурне життя. У програмах також звертається увага на окремі регіональні особливості, серед яких і поширення Реформації в Речі Посполитій, що дає можливість розглядати історичні процеси не лише у глобальному, але й у локальному вимірі.

Зміст навчальної програми спрямований на поєднання фактологічного матеріалу з розвитком умінь критично мислити, робити висновки, зіставляти історичні явища та формувати уявлення про культурні наслідки історичних подій. Завдяки цьому, вивчення теми Реформації у Польщі може стати основою для розвитку культурної компетентності учнів: формування толерантності, усвідомлення різноманіття релігійних і культурних традицій, розуміння впливу релігійних реформ на суспільство та освіту. Таким чином, навчальні програми з

історії не лише окреслюють зміст предмета, але й задають орієнтири для інтеграції ціннісних і культурних компонентів у процес навчання [17].

Методичні підходи до формування культурної компетентності на прикладі теми «Реформація у Польщі» мають ґрунтуватися на поєднанні інформаційно-пізнавального, ціннісно-орієнтаційного та діяльнісного компонентів. По-перше, вчитель має забезпечити достатній фактологічний матеріал про перебіг і особливості Реформації, висвітливши як соціально-політичні умови, так і культурні наслідки. По-друге, важливим є акцент на вихованні толерантності, поваги до релігійного та культурного різноманіття, що особливо актуально в умовах сучасного полікультурного суспільства. По-третє, необхідно використовувати інтерактивні методи навчання (дискусії, роботу з історичними джерелами, проєктні завдання), які формують в учнів уміння критично мислити, співпрацювати в групі та порівнювати історичні процеси різних країн.

Таким чином, інтеграція вимог законодавчих та нормативних документів у навчальний процес сприяє тому, що формування культурної компетентності стає не лише педагогічним завданням, а й частиною державної освітньої політики.

В контексті теми «Реформація у Польщі» формування культурної компетентності набуває особливого значення, оскільки ця історична епоха містить багатий матеріал для розгляду процесів культурної трансформації, релігійної толерантності та становлення різних ідентичностей. Вивчення таких тем дає можливість учням усвідомити історичний розвиток цінностей, що актуальні і в сучасному світі.

Важливо зазначити, що формування культурної компетентності відбувається не лише через засвоєння фактичних знань, але й через розвиток критичного мислення, що дозволяє учням оцінювати різні культурні явища, порівнювати цінності і формувати власну позицію. Такий підхід сприяє формуванню свідомої особистості, здатної адекватно реагувати на виклики міжкультурної взаємодії. Методологічні засади формування культурної компетентності в освіті акцентують на активному залученні учнів до пізнавальної діяльності, що має включати аналіз історичних подій, літературних

творів, мистецьких явищ, пов'язаних із культурою різних народів. Тематика Реформації у Польщі надає унікальний матеріал для таких досліджень, адже вона демонструє складні процеси соціальних і релігійних змін, які формували культурний ландшафт країни [37, с.400].

Одним із ключових аспектів формування культурної компетентності є розвиток емпатії – здатності розуміти і відчувати переживання інших людей, що належать до різних культурних спільнот. Емпатія є фундаментом для подолання стереотипів і упереджень, вона сприяє створенню атмосфери взаємної поваги і прийняття різноманіття. В освітньому процесі це може бути реалізовано через рольові ігри, дискусії, колективні проекти, де учні мають змогу відчути позиції інших культур. Окрему увагу слід приділити культурній самоідентифікації учнів, яка формується в процесі навчання. Освітній процес має допомогти учням усвідомити власну культурну приналежність, розуміти її історичні витоки, а також приймати інші культурні ідентичності. Саме через усвідомлення власної культурної ідентичності відбувається відкритість до діалогу та співпраці з представниками інших культур.

У сучасних наукових дослідженнях підкреслюється, що формування культурної компетентності має відбуватися інтегровано в усі освітні дисципліни. Це сприяє глибшому усвідомленню культурних явищ і розумінню їхньої міждисциплінарної природи. Наприклад, історія, література, мови, мистецтво, соціологія – всі вони повинні сприяти розширенню культурного світогляду учнів. Крім того, використання міжкультурних освітніх технологій і методів навчання є невід'ємною складовою ефективного формування культурної компетентності. Це можуть бути інтерактивні лекції, проектна діяльність, дискусійні клуби, культурні обміни, віртуальні подорожі, які розширюють межі класної кімнати і дають змогу учням зануритися у культурний контекст вивчених тем [43, с.184].

У контексті теми «Реформація у Польщі» особливого значення набуває використання міждисциплінарного підходу, який поєднує історичні факти з літературними джерелами, релігійними текстами, мистецькими творами того

часу. Такий підхід сприяє формуванню цілісного уявлення про складні процеси культурної трансформації, що відбувалися у Польщі в епоху Реформації.

Відтак формування культурної компетентності у учнів – це багаторівневий процес, що включає:

- розвиток знань про культуру, її історію та основні цінності;
- формування навичок міжкультурної комунікації;
- виховання позитивного ставлення до культурного різноманіття;
- розвиток здатності до саморефлексії та критичного осмислення культурних явищ.

Системний і послідовний підхід до формування культурної компетентності дозволяє не лише підвищити рівень освіченості учнів, а й сприяє розвитку соціальної згуртованості, мирного співіснування у багатокультурному суспільстві.

Особливу роль у формуванні культурної компетентності відіграють освітні стандарти та програми, які інтегрують тематику міжкультурної освіти в навчальний процес. Зокрема, у контексті вивчення Реформації в Польщі важливо забезпечити наявність у навчальних планах матеріалів, які висвітлюють історичний, соціальний та релігійний аспекти цього явища, а також його культурні наслідки. Це дає змогу учням не лише дізнатися про факти, а й усвідомити значення Реформації для формування національної ідентичності, розвитку культури і мистецтва. Відповідно до сучасних педагогічних концепцій, формування культурної компетентності має відбуватися на основі особистісно-орієнтованого підходу, що сприяє врахуванню індивідуальних особливостей і інтересів учнів. Залучення їх до дослідницької діяльності, проектів, дискусій з теми Реформації активізує пізнавальну мотивацію, розвиває навички критичного мислення та рефлексії.

Ключовим елементом є розвиток мовної компетентності, адже мова є носієм культури. Вивчення польської літератури та джерел періоду Реформації допомагає учням зануритися у мовно-культурний контекст епохи, краще розуміти історичні реалії і культурні особливості. Більше того, порівняння

польської Реформації з аналогічними явищами в інших країнах розширює уявлення про спільне європейське культурне надбання [3].

Однією з важливих складових культурної компетентності є також розвиток умінь і навичок міжкультурної комунікації, які дозволяють не лише розуміти культурні відмінності, а й ефективно взаємодіяти в умовах культурного різноманіття. У контексті навчання теми «Реформація у Польщі» це означає здатність учнів аналізувати різні культурні коди, символіку, релігійні практики та соціальні норми, що існували в епоху Реформації, та співвідносити їх із сучасними культурними процесами. Розвиток міжкультурної комунікації передбачає формування таких навичок, як активне слухання, вміння ставити запитання, адаптація мовленнєвих та поведінкових стратегій відповідно до культурного контексту співрозмовника. Під час вивчення історичних подій і явищ, учні навчаються не лише збирати інформацію, а й враховувати різноманіття точок зору, що є особливо актуальним при вивченні Реформації, адже це була епоха гострих суспільних змін та конфліктів [2, с.284].

Не менш важливою є підтримка педагогів у формуванні їхньої власної культурної компетентності, оскільки їхня готовність до роботи з культурним різноманіттям прямо впливає на якість навчального процесу. Підвищення кваліфікації, участь у тренінгах та семінарах з міжкультурної освіти допомагають учителям впроваджувати інноваційні методики навчання та створювати в класі атмосферу толерантності й взаємоповаги.

Таким чином, культурна компетентність виступає як комплексна освітня мета, що поєднує знання, уміння, цінності і ставлення, спрямовані на формування у здобувачів освіти здатності жити і працювати у багатокультурному світі. Застосування цих підходів у викладанні теми «Реформація у Польщі» сприяє формуванню у учнів цілісного уявлення про складні культурні процеси, їхнє значення для історії та сучасності, а також розвитку особистісних якостей, необхідних для міжкультурного діалогу.

Також, формування культурної компетентності у здобувачів освіти є важливим завданням сучасної школи, адже вона передбачає не лише знання

історичних фактів, але й розуміння соціокультурних контекстів, здатність до міжкультурного діалогу, розвитку емпатії та критичного мислення. У контексті теми «Реформація у Польщі» ефективне використання інтерактивних методів навчання дозволяє учням не лише засвоїти матеріал, а й пережити його через практичну діяльність, що значно підвищує рівень засвоєння та формування компетентностей.

Одним із найпоширеніших інтерактивних методів є мозковий штурм. Використання цього методу дозволяє учням активно генерувати ідеї, обговорювати різні аспекти Реформації та її вплив на політичну, соціальну і культурну сферу Польщі. Наприклад, на уроці можна запропонувати учням скласти список причин, які сприяли поширенню протестантизму у певних регіонах, і окремо – факторів, які стримували його розвиток. Після генерації ідей учні обговорюють отримані результати, порівнюють їх із історичними джерелами, що формує критичне мислення та здатність до аналізу інформації.

Метод брейн-ринг (Brain-Ring) або командні інтелектуальні змагання також є ефективним способом подання матеріалу. Учні об'єднуються у команди та відповідають на серію питань, пов'язаних із Реформацією, наприклад: «Які конфесії були присутні в Польщі?» або «Яку роль відігравали брати польські у розвитку освіти?». Такий формат дозволяє поєднувати навчання з елементами гри, що підвищує мотивацію та активність учнів. Крім того, робота в команді сприяє формуванню навичок комунікації, вмінню аргументовано висловлювати власну позицію та слухати співрозмовників, що є ключовими складовими культурної компетентності.

Іншим інтерактивним методом є рольова гра або міні-вистава. Учні можуть розподілити ролі учасників історичних подій: представників шляхти, братів польських, католицького духовенства або протестантських громад. Підготовка та виконання сцен дозволяє учням глибше зрозуміти конфлікти, суперечки та компроміси, що відбувалися у польському суспільстві XVI–XVII століть. Наприклад, сценка може відтворювати дискусію між представниками різних релігійних течій щодо освіти та свободи віросповідання. Такий метод розвиває

емпатію, дозволяє «відчути» історичний контекст і створює можливості для міжкультурного осмислення релігійного та соціального різноманіття.

Метод проєктної діяльності також ефективний для формування культурної компетентності. Учні можуть створювати презентації або дослідницькі проєкти на теми, пов'язані з Реформацією: «Освітні ініціативи братів польських», «Вплив протестантських течій на культуру міст Польщі» або «Роль релігійної терпимості у розвитку польського суспільства». Під час підготовки проєктів учні аналізують історичні джерела, використовують ілюстрації, карти, цитати з текстів епохи, що сприяє розвитку навичок роботи з інформацією та формуванню цілісного уявлення про культурні процеси.

Ще одним ефективним методом є історичне інтерв'ю або дебати, під час яких учні готують питання та відповіді від імені історичних осіб або груп. Наприклад, обговорюючи тему Реформації, учні можуть розіграти дискусію між католицькою шляхтою та протестантськими громадами щодо впровадження релігійної свободи. Такий підхід дозволяє учням навчитися аргументувати власну позицію, аналізувати альтернативні точки зору та формує розуміння складності історичних процесів, що є невід'ємною частиною культурної компетентності.

Метод історичних кейсів передбачає розгляд конкретних ситуацій або подій у форматі «кейсів» із запитаннями для аналізу та обговорення. Наприклад, учням можна запропонувати кейс про діяльність братів польських у навчальних закладах, де потрібно визначити: які проблеми вони вирішували, які конфлікти виникали з місцевою владою та які культурні наслідки мала їхня діяльність. Робота з кейсами розвиває аналітичне мислення, навички критичного оцінювання історичних подій та сприяє формуванню емпатії через моделювання ситуацій минулого.

Метод інтерактивних карт і хронологій також може бути застосований. Учні можуть складати інтерактивну карту поширення різних протестантських течій у Польщі або створювати хронологію основних подій Реформації. Використання карт і графічних схем допомагає візуалізувати історичні процеси,

сприяє кращому запам'ятовуванню інформації та формує цілісне уявлення про культурно-релігійне середовище того часу.

Для активізації групової роботи ефективним є метод «мозковий штурм із модератором», коли одна група формулює тезу або питання, а інші групи обговорюють і пропонують аргументи «за» та «проти». Такий підхід дозволяє залучати всіх учнів до обговорення, розвиває вміння слухати, дискутувати та узагальнювати отримані знання, що сприяє формуванню ціннісних та культурних компетентностей. Також доцільно використовувати метод порівняльного аналізу історичних текстів. Учні порівнюють різні джерела про Реформацію в Польщі – уривки підручників, документи братів польських, історичні хроніки – і визначають, які аспекти висвітлені повно, а які – фрагментарно. Це допомагає формувати критичне мислення, оцінювати достовірність джерел та робити власні висновки, що є ключовими елементами культурної компетентності.

Ще одним ефективним методом є дебати у форматі парламенту, коли учні діляться на групи, які представляють різні соціальні та релігійні групи Польщі XVI–XVII століть: католицьку шляхту, протестантські громади, брати польські, міські ради. Кожна група готує аргументи та висловлює свою позицію щодо релігійної терпимості, поширення протестантизму та освітніх ініціатив. Такий формат дозволяє учням усвідомити складність історичних процесів, аналізувати альтернативні точки зору та формувати вміння вести аргументовану дискусію, що є важливим елементом культурної компетентності.

Історичний квест – ще один інтерактивний метод, який можна застосувати для вивчення Реформації. Клас поділяється на команди, кожна з яких отримує завдання знайти інформацію про певний регіон Польщі або конкретну релігійну течію, використовуючи підручники, історичні джерела та картографічні матеріали. Під час квесту учні аналізують політичні, соціальні та культурні аспекти Реформації, виконують завдання на відповідність дат, подій і осіб, створюють презентації або міні-плакати. Такий метод дозволяє поєднати навчання з елементами гри, підвищує мотивацію учнів та сприяє розвитку

командної роботи. Використання відео та мультимедійних матеріалів допомагає оживити урок і поглибити розуміння історичного контексту. Наприклад, учням можна показати документальні фільми про Реформацію у Польщі, реконструкції діяльності братів польських або короткі анімації про вплив протестантизму на культуру міст. Після перегляду організовується обговорення, під час якого учні порівнюють побачене з підручником, аналізують достовірність інформації та роблять власні висновки. Такий метод формує навички критичного мислення та вміння працювати з різними типами джерел.

Інтерактивні онлайн-ігри також можна застосувати для вивчення Реформації. Наприклад, учні можуть брати участь у симуляційних іграх, де потрібно управляти політикою релігійної терпимості в умовах конфліктів між різними течіями, або розвивати систему освіти та культури, виходячи з реалій епохи. Такі ігри стимулюють аналітичне мислення, дозволяють оцінювати наслідки різних рішень і водночас сприяють формуванню міжкультурного розуміння.

Метод круглого столу передбачає обговорення конкретних історичних питань у форматі відкритого діалогу. Учні можуть обговорювати, наприклад, питання: «Які релігійні течії впливали на освіту та культуру в Польщі?» або «Як політика релігійної терпимості сприяла розвитку суспільства?». Використання цього методу дозволяє кожному учню висловити власну думку, аргументувати її, порівнювати з думками однокласників та робити узагальнення. Такий підхід формує критичне мислення та соціальні навички, що є ключовими складовими культурної компетентності. Метод інформаційного пошуку та презентацій передбачає самостійну роботу учнів із історичними джерелами. Наприклад, учні можуть підготувати презентацію про діяльність братів польських, поширення кальвінізму у містах або культурні досягнення протестантських спільнот. У процесі підготовки вони аналізують тексти, карти, ілюстрації, порівнюють інформацію з підручниками та роблять висновки. Під час демонстрації презентацій у класі обговорюються різні точки зору, що формує критичне мислення та здатність до міжкультурного аналізу.

Для розвитку креативності та емпатії можна застосовувати метод історичних есе та листів. Учням пропонується написати есе від імені представника певної релігійної громади або шляхти, описати події Реформації з його точки зору, розкрити переживання, конфлікти та культурні впливи. Такі завдання дозволяють учням «пережити» історичну ситуацію, формують навички самовираження та аналізу історичних явищ через призму людського досвіду. Метод тематичних майстер-класів передбачає залучення учнів до практичної діяльності, пов'язаної з культурними аспектами Реформації. Наприклад, можна організувати створення реплік друкарських відбитків, каліграфічних листів або міні-виставок на тему освіти та культури братів польських. Це дозволяє учням не лише ознайомитися з матеріалом, але й відчувати його на практиці, що значно підвищує рівень засвоєння та формує ціннісне ставлення до культурної спадщини.

Важливим аспектом є використання міжпредметних інтеграційних методів, що дозволяє поєднувати історію з літературою, мистецтвом та релігієзнавством. Наприклад, на уроці історії можна розглядати літературні твори або поезії епохи Реформації, аналізуючи, як релігійні та культурні зміни впливали на творчість. Учні можуть порівнювати художні тексти з історичними подіями, визначати мотиви, що відображають релігійні конфлікти та соціальні трансформації, і створювати власні короткі оповідання або поеми, які відтворюють атмосферу часу. Такий метод сприяє розвитку уяви, креативності та культурного мислення.

Для активізації пізнавальної діяльності ефективним є метод тематичних кейсів із міжпредметним компонентом. Учням пропонується розглянути конкретні ситуації, пов'язані з Реформацією, наприклад, вплив діяльності братів польських на розвиток освіти та друкарства, і водночас оцінити культурний вплив на міське життя та мистецтво. Під час виконання завдань вони застосовують знання з історії, релігієзнавства та культурології, що формує комплексне розуміння епохи та розвиває культурну компетентність. Ще одним важливим підходом є метод інтерактивного опитування та голосування. Учні

обговорюють суперечливі питання, наприклад, «Чи була релігійна терпимість у Польщі XVI ст. реальною чи формальною?» або «Які чинники стримували поширення протестантизму?» Потім проводиться голосування за різні позиції та організовується обговорення результатів. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, уміння обґрунтовувати власну точку зору та слухати аргументи інших, що є складовою культурної компетентності.

Метод історичних рольових ігор із модифікованим сценарієм дозволяє учням створювати альтернативні історичні сценарії, наприклад, «Що сталося б, якби протестантизм поширився на всю територію Польщі?» або «Як би змінилася культура міст, якби брати польські мали більший вплив на шляхту?» У процесі виконання завдань учні аналізують політичні, соціальні та культурні наслідки альтернативних рішень, що сприяє розвитку аналітичного мислення та уяви.

Метод портфоліо та дослідницьких щоденників передбачає, що учні збирають матеріали, пов'язані з Реформацією, створюють власні нотатки, роблять аналіз текстів, ілюстрацій, карт та джерел. Ведення портфоліо дозволяє систематизувати знання, простежити динаміку власного навчання, оцінити прогрес у формуванні культурної компетентності та підвищує рівень самостійної роботи. Використання методу дискусійних круглих столів із експертами дозволяє запросити на урок істориків, релігієзнавців або краєзнавців, які можуть поділитися своїм досвідом та знаннями про Реформацію у Польщі. Учні готують запитання, дискутують, отримують живий зворотний зв'язок, що стимулює пізнавальну активність і допомагає глибше зрозуміти культурні та соціальні процеси епохи.

Метод інтегрованих творчих завдань передбачає поєднання історії, мистецтва та релігієзнавства. Наприклад, учні можуть створити макети середньовічних навчальних закладів братів польських або репродукції друкарських аркушів, розробити міні-виставку плакатів і презентацій про культурні та освітні досягнення протестантських спільнот. Такий підхід не лише підвищує мотивацію, а й формує практичні навички та ціннісне ставлення до

культурної спадщини. Метод рольового моделювання історичних дебатів передбачає, що учні відтворюють реальні суперечки шляхти, духовенства та протестантських громад щодо освіти, культури та релігійної свободи. Під час підготовки до дебатів вони аналізують джерела, готують аргументи, моделюють можливі наслідки рішень. Цей метод поєднує аналітичну роботу, творчість і розвиток емпатії, сприяючи комплексному формуванню культурної компетентності.

Для інтеграції сучасних технологій доцільним є використання цифрових карт і віртуальних турів. Учні можуть переглядати інтерактивні карти поширення протестантських течій у Польщі, вивчати розташування шкіл братів польських та культурних центрів, створювати власні віртуальні маршрути. Такий підхід розвиває просторове мислення, навички роботи з інформацією та дозволяє зануритися у культурно-історичний контекст епохи.

Таким чином, поєднання різноманітних інтерактивних методів – мозковий штурм, брейн-ринг, рольові ігри, дебати, квести, портфоліо, майстер-класи та цифрові технології – забезпечує комплексний розвиток культурної компетентності учнів. Вони навчаються аналізувати історичні джерела, оцінювати різні точки зору, формують уміння вести дискусії, розвивають емпатію, креативність та критичне мислення.

Висновок до Розділу 3

У процесі дослідження особливостей формування культурної компетентності у здобувачів освіти на прикладі теми «Реформація у Польщі» було визначено, що цей освітній напрямок є надзвичайно важливим і багатогранним. Тематика Реформації не лише поглиблює знання учнів з історії та культури Польщі, а й сприяє розвитку ключових компетентностей, необхідних для успішної соціалізації в сучасному мультикультурному світі.

Проведений аналіз шкільних підручників та методичних підходів до вивчення теми «Реформація у Польщі» дозволяє зробити низку важливих висновків щодо формування культурної компетентності учнів. По-перше, шкільні підручники здебільшого подають тему фрагментарно, акцентуючи увагу

на політичних та соціальних аспектах процесу, тоді як культурні та освітні наслідки залишаються частково висвітленими або опосередкованими. По-друге, використання інтерактивних методів навчання – таких як мозковий штурм, брейн-рінг, рольові ігри, дебати, кейс-уроки, проєктна діяльність, творчі завдання та цифрові ресурси – дозволяє значно підвищити ефективність засвоєння матеріалу та сприяє розвитку ключових складових культурної компетентності. По-третє, інтеграція міжпредметних елементів, зокрема аналіз літературних творів, мистецьких та релігійних джерел, сприяє формуванню цілісного уявлення про культурні та соціальні процеси Реформації.

ВИСНОВКИ

1. Здійснено детальний аналіз стану наукової розробки проблеми, що показав значну увагу сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників до теми польської Реформації. Водночас було виявлено деякі прогалини у джерельному забезпеченні, зокрема недостатню увагу до міждисциплінарного підходу, що відкриває перспективи для подальших досліджень і вдосконалення навчальних матеріалів.

2. Розкрито передумови, основні ідеї, ключових представників та напрями польської Реформації, що допомогло окреслити соціально-економічний і політичний контекст, у якому відбувалися ці історичні процеси. Особлива увага приділена ролі протестантських рухів у формуванні нових релігійних, культурних і освітніх парадигм.

3. Визначено вплив Реформації на розвиток релігії, культури та освіти в Польщі. Було проаналізовано, як ідеї протестантизму сприяли реформуванню церковної системи, поширенню освіти серед різних верств населення, активізації літературного та мистецького життя, що стало важливим чинником формування національної ідентичності.

4. Аналіз шкільних підручників показав, що тема «Реформація у Польщі» подається переважно фрагментарно, з акцентом на політичні та соціальні аспекти процесу, водночас культурні, освітні та релігійні наслідки розглядаються поверхово або взагалі опущені. Така подача обмежує можливості формування повноцінної культурної компетентності учнів, тому для її розвитку доцільно використовувати додаткові джерела, історичні документи та інтерактивні методи навчання, що дозволяють глибше усвідомити різноманіття культурного та релігійного середовища епохи.

5. Визначено сутність культурної компетентності як інтегративної освіти, що поєднує знання, навички, цінності і ставлення, необхідні для успішної взаємодії в культурно різноманітному суспільстві. Особливості її

формування включають розвиток критичного мислення, толерантності, умінь міжкультурної комунікації.

6. Використання різноманітних інтерактивних методів навчання, таких як мозковий штурм, брейн-ринг, рольові ігри, дебати, кейс-уроки, проєктна діяльність, творчі завдання та цифрові ресурси, дозволяє ефективно формувати культурну компетентність учнів у процесі вивчення теми «Реформація у Польщі». Застосування цих методів сприяє розвитку критичного та аналітичного мислення, емпатії, комунікативних і творчих навичок, а також забезпечує глибше усвідомлення історико-культурного контексту, формуючи у здобувачів освіти цілісне уявлення про соціальні, релігійні та культурні процеси епохи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д., Кеба О. В., Стахнюк Н. О. Історія польської літератури: цикл лекцій. Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 620 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/7485> (Дата зверення: 16.07.2025)
2. Бібік Н. М. Нова українська школа: порадник для вчителя. Київ : МОН України, 2019. URL: <https://www.e-litera.com.ua/upload/grade-0/nus-poradnyk.pdf> (Дата звернення: 16.09.2025)
3. Богуська М. Відродження та Реформація в Польщі: статті. Державне наукове видавництво, 1985. 284 с. URL: <https://apcz.umk.pl/OR/article/view/36983/31305> (Дата звернення: 21.06.2025)
4. Богуцький Ю. П. Українська культура в європейському контексті – Київ: Знання, 2007. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0006755 (Дата звернення: 24.09.2025)
5. Бондаренко Н. Культурна компетентність як проблема української лінгводидактики. Освіта XXI ст.: теорія, практика, перспективи: матеріали Першої міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 2019. С. 55–58. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722582/1/BNV%202019-conf01.pdf> (Дата зверення: 12.07.2025)
6. Бурлака О. В., Щупак І. Я. Всесвітня історія: підручник для 8 класу. Київ: Оріон, 2021. 33 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1623-vsesvitnya-istoriya-8-klas-schupak.html> (Дата звернення 25.08.2025)
7. Васильків І. Д. Всесвітня історія: підручник для 8 класу. Тернопіль: Астон, 2025. 40 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/2986-vsesvitnia-istoriia-vasylkiv-8-klas-2025.html> (Дата звернення 28.08.2025)

8. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія: підручник для 8 класу. Київ: Освіта, 2021. 35 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1423-vsesvtnya-storya-gsem-8-klas.html> (Дата звернення: 25.08.2025)
9. Д'ячкова С. В., Литовченка С. Д. Всесвітня історія: підручник для 8 класу. Харків: Ранок, 2016. С. 51-66. URL: <https://4book.org/uchebniki-ukraina/8-klas/2298-vsesvitnya-istoriya-8-klas-d-yachkov-2016/ss-7-reformaciya-v-nimechchini-ss-8-reformaciya-i/page-51> (Дата звернення 24.08.2025)
10. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (Дата звернення: 20.09.2025)
11. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (Дата звернення: 21.09.2025)
12. Конспект уроку з всесвітньої історії для 8-го класу на тему «Річ Посполита в XVI столітті», журнал «На Урок». URL: https://naurok.com.ua/konspekt-uroku-z-vsesvitno-istori-dlya-8-go-klasu-na-temu-rich-pospolita-v-xvi-ctolitti-8249.html?utm_source=chatgpt.com (Дата звернення 23.08.2025)
13. Ласіцький Я. О єретиках у Польщі. – Варшава: Інститут історії PAN, 1883. 198 с. URL: https://archive.org/details/mierzynski-jan-lasicki-zrodlo-do-mytologii-litewskiej-1870?utm_source=chatgpt.com (Дата звернення: 15.06.2025)
14. Локшина О. І. Компетентнісна ідея в освіті зарубіжжя: успіхи та проблеми реалізації. Київ : НАПН 2014. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7124/1/%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%9E._%D0%86.pdf (Дата звернення 20.09.2025)
15. Лютер М. 95 тез проти індульгенцій (1517). Вибрані твори. Львів: Свічадо, 2003. С. 15–24. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/3859> (Дата звернення: 13.07.2025)
16. Макарова Н. Протестантизм у Польщі XVI–XVII ст. Львів: Видавничий дім «Світ», 2020. 224 с.

17. Масол Л. М. Мистецька освіта в Україні: теорія і практика. Київ : Слово, 2015. 368 с.
18. Махун С. Реформація в Європі та Польщі. Київ: Наукова думка, 2015. 256 с.
19. Модельна навчальна програма «Всесвітня історія. 7–9 класи». Київ: МОН України № 1090, 2023. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/08.09.2023/Vsesvitnya.istoriya.7-9.kl.Pometun.ta.in-08.09.2023.pdf> (Дата звернення: 20.09.2025)
20. Навчальні програми з історії для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2017. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> (Дата звернення: 21.09.2025)
21. Огієнко І. Українці і протестантизм у Польщі. Український вісник. 2021. №7. С. 78–91. URL: <http://litopys.org.ua/ohienko/oh06.htm> (Дата звернення: 16.07.2025)
22. Онкович Г. В. Культура міжособистісної комунікації. Київ : Центр навчальної літератури, 2012. 224 с.
23. Польща – нарис історії, за ред. В. Менджецького, Є. Брацисевича; пер. з пол. І. Сварника. Варшава: Інститут національної пам'яті, Комісія переслідування злочинів проти польського народу, 2015. 367 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Mendzhetskyi_Vlodzimiezh/Polscha_-_narys_istorii/ (Дата звернення: 13.05.2025)
24. Полянський П. Всесвітня історія: підручник для 8 класу. Київ: Ранок, 2019. 280 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1263-vsesvitnya-istoriya-11-klas-polyanskyi.html> (Дата звернення: 25.04.2025)
25. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.

26. Пометун О. І. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Київ: АСК, 2004. 192 с. URL: https://pedagogika.ucoz.ua/knygy/Suchasnyj_urok.pdf (Дата звернення: 15.06.2025)
27. Скочиляс І. Унійні процеси на західноукраїнських землях. Львів: Літопис, 2012. 275 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000015284> (Дата звернення: 19.07.2025)
28. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес в Україні ХХ століття. Київ: Шкільний світ, 2007. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9012/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%9E.%D0%92.%20%D0%A1%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%BC%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97...pdf> (Дата звернення: 11.07.2025)
29. Сухомлинська О. В. Українська педагогіка в персоналіях: у 2 т. Т. 1. Київ: Либідь, 2003. 558 с.
30. Урбан В. Брати польські та їхня діяльність. Варшава, 1950–1960 pp. 350 с. URL: <https://wydawnictwo.krytykapolityczna.pl/bracia-polscy-przewodnik-krytyki-politycznej-126> (Дата звернення: 17.06.2025)
31. Хом'як М. Культурна компетентність у сучасній освіті. Київ: Освіта України, 2019. 275 с.
32. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст.. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2008. 390 с. (1.1) URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001390> (Дата звернення: 29.06.2025)
33. Яковенко Н. М. Нарис історії України. Київ: Либідь, 2010. 480 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000062 (Дата звернення: 16.05.2025)
34. Akta synodów Jednoty Litewskiej i Braci Polskich, S. Kot. Kraków: PAU, 1932. 352 s. URL:

- https://www.researchgate.net/publication/275607097_Akta_synodow_prowincjonalnych_Jednoty_Litewskiej_1626-1637_opr_Marzena_Liedke_i_Piotr_Guzowski_Warszawa_2011_Semper_ss_201_mapa (Дата звернення: 15.06.2025)
35. Artykuły henrykowskie 1573 r. Volumina Legum. T. 2. Petersburg, 1859. S. 115–123. URL: https://kielakowie.com/mediawiki/index.php?title=33_-_Polska_za_pierwszych_kr%C3%B3l%C3%B3w_elekcyjnych#Artyku.C5.82y_henrycja.C5.84skie (Дата звернення: 28.08.2025)
36. Banks J. A., Banks, C. A. M. Multicultural Education: Issues and Perspectives. Hoboken, NJ: Wiley, 2020. 400 p. URL: [https://www.daneshnamehicsa.ir/userfiles/files/1/16-%20Multicultural%20Education_%20Issues%20and%20Perspectives%20\(2016,%20Wiley\).pdf](https://www.daneshnamehicsa.ir/userfiles/files/1/16-%20Multicultural%20Education_%20Issues%20and%20Perspectives%20(2016,%20Wiley).pdf) (Дата звернення: 13.07.2025)
37. Bennett, J. M., Bennett, M. J. Developing Intercultural Competence in the Classroom: Principles, Strategies, and Activities. Sterling, VA: Stylus Publishing, 2018. 215 p. URL: [https://www.idosi.org/wasj/wasj21\(4\)13/12.pdf](https://www.idosi.org/wasj/wasj21(4)13/12.pdf) (Дата звернення: 24.07.2025)
38. Bieńkowski T. Reformacja w Polsce XVI wieku. Kraków: Wydawnictwo Naukowe, 1983. 287 s. URL: https://pisarzeibadacze.ibl.edu.pl/haslo/944/bienkowski-tadeusz?utm_source=chatgpt.com (Дата звернення: 09.05.2025)
39. Bireley R. The Refashioning of Catholicism, 1450–1700. New York: Macmillan, 1999. 368 s. URL: <https://archive.org/details/refashioningofca0000bire> (Дата звернення: 14.07.2025)
40. Brzeziński A. Edukacja międzykulturowa a tożsamość narodowa. Warszawa: Wydawnictwo Pedagogiczne, 2017. 312 s. URL: https://www.researchgate.net/publication/287200641_Edukacja_miedzykulturowa_-_konteksty_Od_tozsamosci_po_jezyk_miedzynarodowy-

- [wybrane fragmenty i przewodnik bibliograficzny](#) (Дата звернення: 27.06.2025)
41. Budny S. O edukacji i tłumaczeniach biblijnych. Wilno: Drukarnia Radziwiłłowska, 1564. 190 s. URL: https://ispan.waw.pl/ireteslaw/bitstream/handle/20.500.12528/52/A_Luczak_-_Droga_Szymona_Budnego_do_krytycznego_wydania_NT_z_1574.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Дата звернення: 21.06.2025)
42. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters, 1997. 184 p. URL: <https://archive.org/details/teachingassessin0000byra> (Дата звернення: 11.05.2025)
43. Cherkasov S. Documentary Complex of the Synod Acts as a Source for Study of the Polish Reformation History of the XVI–XVII c., 2020. URL: https://www.google.com/url?q=https://www.religio.org.ua/index.php/religio/article/download/416/414&sa=U&sqi=2&ved=2ahUKEwj7rZSl4duQAxV_7sIH_X7tFxYQFnoECCcQAQ&usg=AOvVaw3nmkt3P7eG_xnvPkXcRPYP (Дата звернення: 12.04.2025)
44. Confessio Sandomiriensis. Wybór tekstów źródłowych do dziejów reformacji w Polsce. Warszawa: PWN, 1985. S. 201–210. URL: http://tnp.org.pl:8080/biblioteka/dlibra/docmetadata?id=404&from=&dirids=1&ver_id=&lp=1&QI=43B36D33077E20BA867C93B43B6F029D-1 (Дата звернення: 15.07.2025)
45. Czapliński W. Historia społeczna Polski. Wrocław: Ossolineum, 1985. 460 s. URL: <https://researchportal.amu.edu.pl/info/author/UAM28013/Profil+osoby+%E2%80%93+Przemys%C5%82aw+Czapli%C5%84ski+%E2%80%93+Uniwersytet+im.+Adama+Mickiewicza?r=publication&ps=20&tab=publications&lang=pl&pn=1&cid=238818> (Дата звернення: 24.07.2025)
46. Daniel L., Kawechunski M. Biblia nieświeska (To iest księgi starego y nowego przymierza znowu z ięzyka Ebreyskiego, Greckiego, Łacińskiego na polski

- przełożone), 1572. URL: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/4425/edition/4263/content> (Дата звернення: 22.07.2025)
47. Davies N. God's Playground: A History of Poland. Oxford: Oxford University Press, 2005. 680 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=b912JnKpYTkc&lpg=PP1&hl=uk&pg=PR3#v=onepage&q&f=false> (Дата звернення: 03.06.2025)
48. Deardorff, D. K., Arasaratnam-Smith, L. A. Intercultural Competence in Education. Charlotte, NC: Information Age Publishing, 2017. 300 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9781315529257/intercultural-competence-higher-education-darla-deardorff-lily-arasaratnam-smith> (Дата звернення: 04.06.2025)
49. Early Polish Protestantism: Culture and Education. Warsaw: Instytut Historii PAN, 2003. 276 s. URL: <https://neweasterneurope.eu/2017/10/04/polands-protestant-diversity/> (Дата звернення: 20.06.2025)
50. Fantini A. E. Assessing Intercultural Competence: Issues and Tools. Boston: Intercultural Communication Institute, 2009. 92 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/284493049_Assessing_intercultural_competence_Issues_and_tools (Дата звернення: 24.06.2025)
51. Frost R. I. The Oxford History of Poland-Lithuania. Vol. I: The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385–1569. Oxford: Oxford University Press, 2015. 520 s. URL: https://www.researchgate.net/publication/339506961_Robert_Frost_The_Oxford_History_of_Poland-Lithuania_Volume_I_The_Making_of_the_Polish-Lithuanian_Union_1385-1569_Oxford_University_Press_2015_564_p_ISBN_978-0-19-8208-69-3 (Дата звернення: 05.06.2025)
52. Gregory B. Niezamierzona reformacja. Od rewolucji religijnej do świeckiego społeczeństwa. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe, 2012. 312 s. URL: https://www.academia.edu/44838644/ed_Brad_S_Gregory_Niezamierzona_refo

- [rmacja Od rewolucji religijnej do% C5% 9Bwieckiego spo% C5% 82ecze% C5% 84stwa t% C5% 82um Anna Dzierzowska Warszawa PWN 2021](#) (Дата звернення: 19.07.2025)
53. Grześkowiak-Krwawicz M. Antitrinitarianism in Poland: Social and Cultural Contexts. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2004. 260 s. URL: <https://brill.com/edcollchap/book/9789004527447/BP000013.xml> (Дата звернення: 20.07.2025)
54. Halecki O. Dzieje Polski. Lublin: Polskie Towarzystwo Historyczne, 1993. 412 s. URL: <https://historia.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2021/04/o.halecki-t.2-dzieje-unii-jagielloskiej.pdf> (Дата звернення: 14.07.2025) (46)
55. Kaczmarczyk J. Uniwersytet Jagielloński w XVI wieku: nauka, kultura, polityka. Kraków: Wydawnictwo UJ, 1998. 298 s.
56. Kharkhordin, O., Osherenko, G. Intercultural Education in a Globalized World. London: Palgrave Macmillan, 2015. 210 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/328436606_Global_international_and_intercultural_education_three_contemporary_approaches_to_teaching_and_learning (Дата звернення: 12.06.2025)
57. Kieniewicz S. Historia Polski 1492–1795. Warszawa: PWN, 1989. 480 s. URL: <https://prussia.online/books/historia-polski-1795-1918> (Дата звернення: 11.08.2025)
58. Kłoczowski J. A History of Polish Christianity. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 560 s. URL: https://assets.cambridge.org/97805213/64294/frontmatter/9780521364294_frontmatter.pdf?utm_source=chatgpt.com (Дата звернення: 09.05.2025) (50)
59. Knox T. M. Education and Reform in Early Modern Poland. London: Cambridge University Press, 2005. 288 s.
60. Kot C. Humanizm i reformacja w Polsce. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1932. 310 s. URL: https://openlibrary.org/works/OL22691338W/Humanizm_i_reformacja_w_Polsce?edition=key%3A/books/OL3047892M (Дата звернення: 23.06.2025)

61. Krzemiński P. Edukacja protestancka w XVI wieku w Rzeczypospolitej. Kwartalnik Historyczny. 2015. №2. S. 55–72. URL: <https://wilanow-palac.pl/pasaz-wiedzy/edukacja-w-polsce-w-xvi-i-xvii-wieku> (Дата звернення: 14.07.2025)
62. Kurek W. Polska Rzeczpospolita szlachecka w XVI wieku. Warszawa: Scholar, 2004. 320 s. URL: <https://www.bryk.pl/wypracowania/historia/xvi-wiek/19770-szlachta-w-xvi-wieku-i-jej-znaczenie.html> (Дата звернення: 21.08.2025)
63. Lukowski J., Zawadzki H. A Concise History of Poland. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 384 s. URL: [https://prussia.online/Data/Book/a/a-concise-history-of-poland/Lukowski%20J.,%20Zawadzki%20H.%20A%20Concise%20History%20of%20Poland%20\(2019\),%20OCR.pdf](https://prussia.online/Data/Book/a/a-concise-history-of-poland/Lukowski%20J.,%20Zawadzki%20H.%20A%20Concise%20History%20of%20Poland%20(2019),%20OCR.pdf) (Дата звернення: 11.08.2025)
64. Miąso J. Reformacja w Polsce. Kraków: Universitas, 2005. 298 s. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/78363/edition/92787/content> (Дата звернення: 27.04.2025)
65. Nowakowska N. King Sigismund of Poland and Martin Luther: The Reformation before Confessionalization. London: Routledge, 2018. 400 p. URL: [https://prussia.online/Data/Book/ki/king-sigismund-of-poland-and-martin-luther/Nowakowska%20N.%20King%20Sigismund%20of%20Poland%20and%20Martin%20Luther.%20The%20Reformation%20before%20Confessionalization%20\(2018\),%20OCR.pdf](https://prussia.online/Data/Book/ki/king-sigismund-of-poland-and-martin-luther/Nowakowska%20N.%20King%20Sigismund%20of%20Poland%20and%20Martin%20Luther.%20The%20Reformation%20before%20Confessionalization%20(2018),%20OCR.pdf) (Дата звернення: 15.08.2025)
66. Odrodzenie i Reformacja w Polsce Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, 2005. 400 s. URL: <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/7943/edition/36475/content> (Дата звернення: 03.06.2025)
67. Protestant Printing in Poland. XV–XVII century: Catalog of Publications. Kraków: Biblioteka Jagiellońska, 1995. 312 s. URL: <https://www.jstor.org/stable/43554930> (Дата звернення: 07.08.2025)
68. Przybyszewski B. Polish Society in the Sixteenth Century. Warszawa: Ossolineum, 1974. 280 s.

69. Ptaszynski M. Reformacja w Polsce a dziedzictwo Erazma z Rotterdamu. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe, 2018. 312 c. URL: https://www.researchgate.net/publication/327672089_Reformacja_w_Polsce_a_dziedzictwo_Erazma_z_Rotterdamu_The_Reformation_in_Poland_and_the_legacy_of_Erasmus_of_Rotterdam (Дата звернення: 29.04.2025)
70. Radziwiłł M. Czarny. Listy i pisma polityczne, J. Tazbir. Wrocław: Ossolineum, 1982. 298 s. URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/4960/1/BTH_14_2016_E.Dubas_Urwanowicz_Listy_Mikolaja_Radziwilla_%27Rudego%27_wojewody_wilenskigo_do_bratanca_Mikolaja_Krzysztofa_%27Sierotki%27.pdf (Дата звернення: 15.03.2025) (62)
71. Rey M. Postylla i inne pisma religijne. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1956. 420 s. URL: https://www.researchgate.net/publication/305891426_Mikolaj_Rej_miedzy_katolicka_parafia_a_księgozbiorem_ewangelika_na_marginesie_książki_Pawła_Stepnia_Smiech_w_czasach_ostatecznych_Tematyka_religijna_w_Figlikach_Mikolaja_Reja (Дата звернення: 11.07.2025)
72. Roterodamo E. Novum instrumentum omne, Rim, 1516. URL: https://archive.org/details/bub_gb_wd8jyWdVYRYC/page/n2/mode/1up (Дата звернення: 04.06.2025)
73. Sipayło. M. Akta synodów różnowierczych w Polsce. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972. 512 s. URL: file:///C:/Users/Maximus1/Downloads/Akta_synod%C3%B3w_r%C3%B3żnowierczych_w_Polsce.pdf (Дата звернення: 15.03.2025)
74. Szczucki L. Socinianie i ich wpływ społeczny. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2001. 245 c. URL: <https://www.studocu.com/pl/document/szkola-wyzsza-psychologii-spoecznej/psychologia-spoeczna/rozdzial-11/7011269> (Дата звернення: 15.06.2025)

75. Szczur S. Rzeczpospolita szlachecka w XVI–XVII wieku. Kraków: Universitas, 2000. 368 s. URL: <https://docer.pl/doc/5ncecsc> (Дата звернення: 08.07.2025)
76. Tazbir J. Reformacja w Polsce. Szkice o ludziach i doktrynie: Warszawa. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1993. 352 s. URL: https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-ecclesiastical-history/article/abs/reformacja-w-polsce-szkice-o-ludziach-i-doktrynie-by-janusz-tazbir-pp-264-warsaw-ksiazka-i-wiedza-1993-83-05-12613-7/5559131ED55AE930E1CA75B6C4C22827?utm_campaign=shareaholic&utm_medium=copy_link&utm_source=bookmark (Дата звернення: 17.07.2025)
77. Tazbir Ya. Reformacja w Polsce. Warszawa: Czytelnik, 1993. 723 c. URL: https://rcin.org.pl/Content/33866/PDF/WA303_36279_A96-KH-R-82-4_Tazbir.pdf (Дата звернення: 24.06.2025)
78. UNESCO. Education for Sustainable Development: Goals, Competences and Learning Objectives. Paris: UNESCO, 2017. 56 p. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/education-sustainable-development-goals-learning-objectives> (Дата звернення: 11.06.2025)
79. Weber M. Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. London: Routledge, 2001. 220 p. URL: <https://www.routledge.com/The-Protestant-Ethic-and-the-Spirit-of-Capitalism/Weber/p/book/9780415254069> (Дата звернення: 13.05.2025)
80. Wojciechowski M. Reformacja i kontrreformacja w Polsce. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2010. 298 s. URL: <http://www.tomaszewska.com.pl/reformacja%20w%20polsce.pdf> (Дата звернення: 15.07.2025)
81. Wójcik J. Historia w nauczaniu – od reformacji do współczesności. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2021. 285 s. URL: <https://www.studocu.com/pl/document/universytet-w-toruniu/historia-wychowania/historia-wplyw-reformacji-na-oswiata-i-wychowanie-w-europie-i-polsce/24764411> (Дата звернення: 12.08.2025)

82. Zieliński K. Wpływ reformacji na kulturę i edukację w Polsce. *Studia Polonistyczne*. 2019.T. 44. S. 112–130. URL: <https://www.ceeol.com/content-files/document-703122.pdf> (Дата звернення: 15.07.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

Методичні підходи до формування культурної компетентності здобувачів освіти на прикладі вивчення теми «Реформації у Польщі»

Методичний підхід	Характеристика	Приклади реалізації
Міждисциплінарний	Поєднання знань з історії, літератури, релігієзнавства, мистецтва	Аналіз творів М. Рея поряд з історичними фактами Реформації
Проектна діяльність	Самостійна робота над темами з можливістю творчого самовираження	Презентації, виставки, відео, дослідницькі проекти
Інтерактивні методи	Активне залучення учнів, розвиток критичного мислення	Дебати, рольові ігри, дискусії
ІКТ (інформаційні технології)	Залучення цифрових інструментів для навчання	Онлайн-архіви, віртуальні тури, інтерактивні карти
Рефлексивні методи	Розвиток умінь самоаналізу та критичної оцінки історичних подій	Есе, щоденники, обговорення
Інклюзивний та диференційований	Адаптація методик до потреб різних учнів	Спрощені тексти, візуалізація для молодших школярів
Проблемно-орієнтований	Аналіз суперечностей та розв’язання історико-культурних завдань	Дослідження впливу Реформації на національну ідентичність
Медіаосвіта	Критичне сприйняття інформації зі ЗМІ	Аналіз фільмів, медіатекстів, подкастів

Сценарії уроків на тему «Реформація у Польщі»

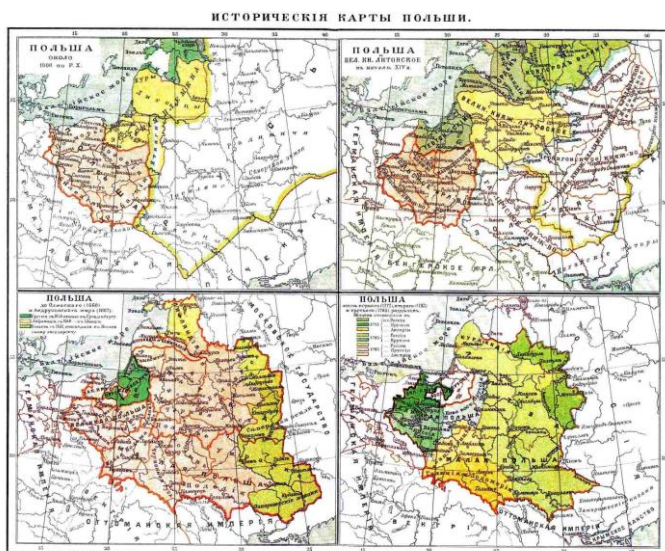
Сценарій 1. Мозковий штурм та аналіз джерел

Мета уроку: сформувати уявлення про поширення протестантизму та культурні трансформації в Польщі XVI–XVII ст.

Хід уроку:

1. Учні отримують завдання скласти список факторів, що сприяли та стримували поширення Реформації в Польщі.
2. Після обговорення результатів групи порівнюють власні списки з інформацією з підручників та історичних джерел.
3. Клас формує загальний узагальнений список, який фіксується на дошці або інтерактивній дошці.

Очікуваний результат: розвиток критичного мислення, уміння співставляти інформацію з різних джерел, формування культурного розуміння локальних особливостей Реформації.

Сценарій 2. Рольова гра «Дискусія шляхти та братів польських»

Мета уроку: зрозуміти соціально-культурний та релігійний контекст епохи.

Хід уроку:

1. Клас поділяється на групи: католицька шляхта, протестантські громади, брати польські.

2. Кожна група готує аргументи щодо питання релігійної свободи, освіти та культурного розвитку.

3. Учні проводять дискусію, моделюючи історичну ситуацію.

Очікуваний результат: розвиток емпатії, уміння аргументувати позицію, аналіз культурних та релігійних конфліктів.

Сценарій 3. Кейс-урок «Діяльність братів польських»

Мета уроку: дослідити освітні та культурні ініціативи протестантських спільнот.

Хід уроку:

1. Учні отримують кейси з інформацією про школи братів польських та їхні програми.

2. Завдання: визначити соціальні та культурні наслідки діяльності шкіл, порівняти з політичним контекстом епохи.

3. Підсумкове обговорення результатів і презентація висновків класом.

Очікуваний результат: формування аналітичного мислення, усвідомлення впливу освіти на культуру та суспільство.

Сценарій 4. Інтерактивна гра «Поширення Реформації»

Мета уроку: візуалізувати процес поширення протестантизму на карті Польщі.

Хід уроку:

1. Учні отримують інтерактивну карту та завдання розташувати на ній основні релігійні громади та школи братів польських.

2. Під час виконання завдання групи обговорюють, які фактори сприяли або стримували поширення протестантизму.

3. Після завершення роботи проводиться презентація результатів і обговорення.

Очікуваний результат: розвиток просторового мислення, уміння працювати з картографічними даними, формування цілісного уявлення про історичні процеси.

Сценарій 5. Проектний урок «Культурна спадщина Реформації»

Мета уроку: створити власний дослідницький проєкт про культурні аспекти Реформації.

Хід уроку:

1. Учні поділяються на групи та обирають тему проєкту (друкарські справи, музика, мистецтво, освіта).
2. Використовуючи підручники, документи, ілюстрації та інтернет-ресурси, групи створюють презентації або міні-виставки.
3. Презентація результатів класом, обговорення культурного значення та сучасних паралелей.

Очікуваний результат: розвиток дослідницьких навичок, критичного мислення, розуміння культурного та соціального контексту.

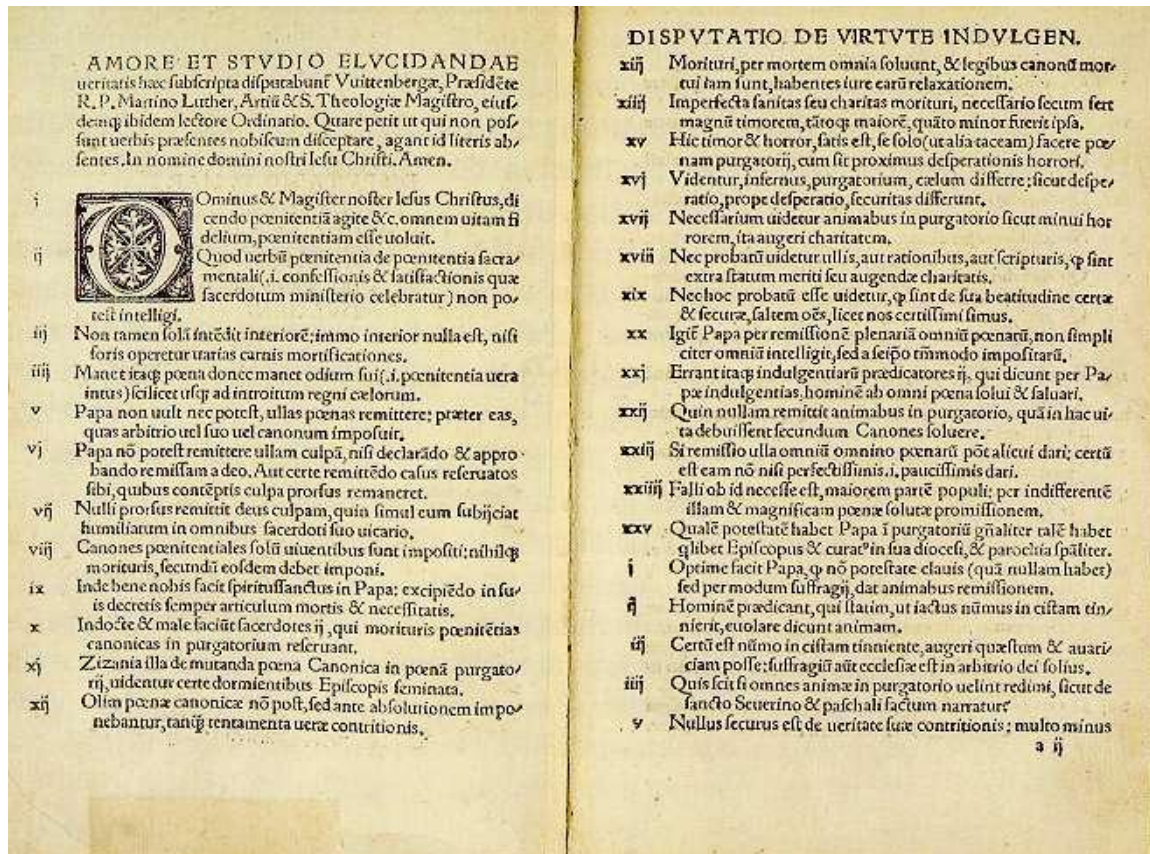
Сценарій 6. Творчі завдання «Листи та есе від імені учасників Реформації»

Мета уроку: навчити аналізувати історичні події через призму особистого досвіду.

Хід уроку:

1. Учні отримують завдання написати лист або есе від імені представника шляхти, протестантської громади або брата польського.
2. Завдання включає відображення подій, культурних аспектів, соціальних переживань та конфліктів.
5. Після виконання роботи проводиться обговорення текстів, порівняння з історичними джерелами.

Очікуваний результат: розвиток емпатії, креативності, уміння аналізувати історичні події з точки зору учасників.

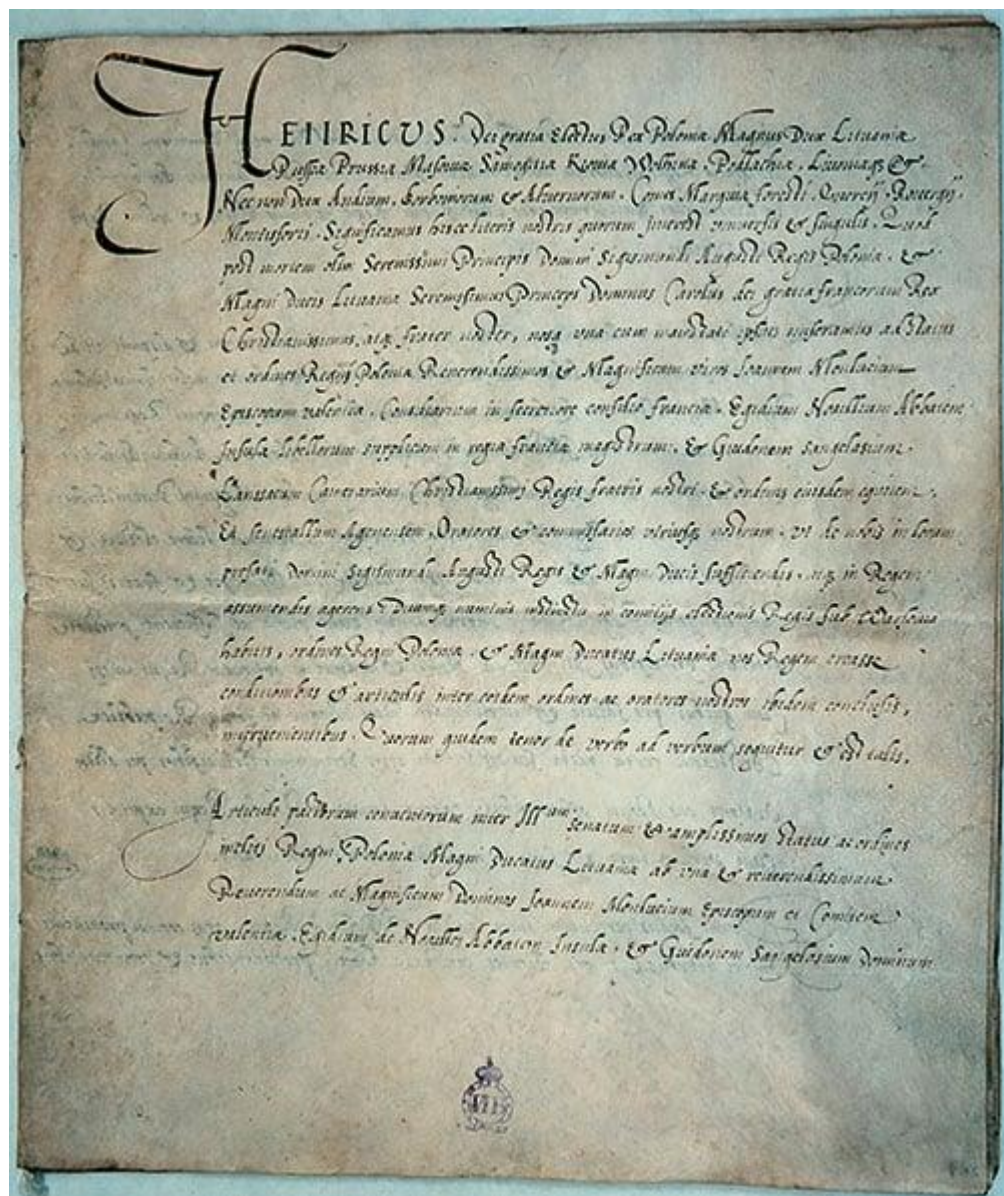
Текст «Пропозиції проти індульгенцій» М. Лютер

Джерело: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=487234>

Генеральна конфедерація (1573)

Джерело: <https://tureligious.com.ua/varshavska-konfederatsiia-1573>

Генріхові артикули 1573 р.

Джерело: <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/the-english-reformation-c1527-1590/conservative-reaction/>

Річ Посполита Обох Народів у 1619–1621 рр. Карта.

Джерело:

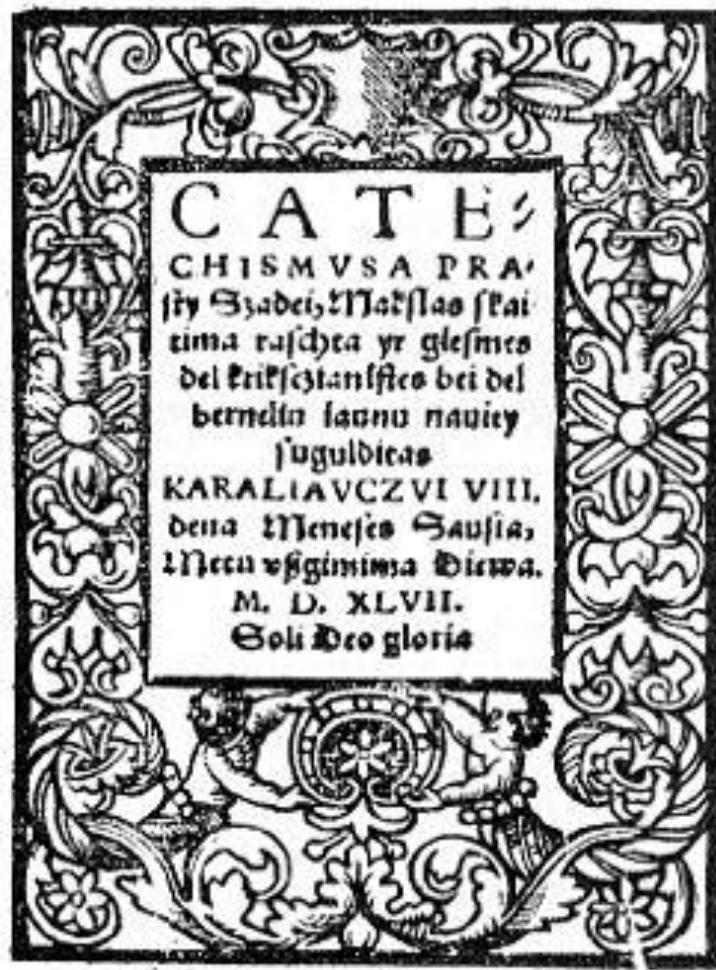
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:RON_mapa_z_powiatami.png#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:RON_mapa_z_powiatami.png

Ян Ласький (Jan Łaski, 1499–1560)

Джерело:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jan_%C5%81aski_primate_of_Poland.PNG#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Jan_%C5%81aski_primate_of_Poland.PNG

Бідні слова катехизису 1547

Джерело:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mazvydo_katekizmas.jpg#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Mazvydo_katekizmas.jpg

Конспект уроку (8 клас, історія, 45 хв.)

Тема: Реформація у Польщі: ідеї, діячі, правові засади релігійної толерантності.

Мета уроку: сформувати в учнів уявлення про перебіг Реформації у Польщі, ознайомити з ключовими діячами та осередками, показати зміст і значення Конфедерації Варшавської; розвивати культурну компетентність (уміння порівнювати традиції, поважати різноманіття віровизнань), історичне мислення й роботу з джерелом.

Очікувані результати: учень/учениця

- називає основні напрями Реформації в Польщі (лютеранство, кальвінізм, соцініанство) та осередки (Краків, Гданськ, Раків);
- характеризує внесок Яна Ласького, М. Рея, А. Ф. Моджевського, Ф. Соцінія;
- пояснює зміст ключового положення Конфедерації Варшавської (1573) і його вплив на міжконфесійний мир;
- висловлює аргументовану позицію щодо значення релігійної толерантності для сучасної України.

Ключові компетентності: громадянська, культурна, інформаційно-цифрова, уміння вчитися впродовж життя, ініціативність і підприємливість (через проєктні завдання).

Обладнання: карта Речі Посполитої (1619–1621), портрети діячів, роздаток з фрагментом Конфедерації Варшавської; QR-посилання на візуальні джерела; дошка/Padlet для збору ідей.

Хід уроку:

1. **Мотивація (5 хв.)** Міні-опитування: «Чому в XVI ст. Європа часто воювала через віру, а Польща стала “притулком для єретиків”?»
2. **Актуалізація (7 хв.)** Робота з картою: знайти Краків, Гданськ, Торунь, Раків; визначити регіони переваги лютеран/кальвіністів/аріян.
3. **Вивчення нового (15 хв.)**
 - Міні-лекція з елементами бесіди про напрями Реформації та діячів (Ян Ласький, М. Рей, А. Ф. Моджевський, Ф. Соціній).
 - **Джерело:** читання в парах уривка з Конфедерації Варшавської (Додаток D). Прийом «Think-Pair-Share»: що гарантує акт? як це працювало?
4. **Закріплення (10 хв.)** Робота групами (3–4 особи):
 - Група А — створити 3-пунктову інфокартку про **Akademia Rakowska** (функції, видання, кінець);

- Група В — підготувати короткий усний «портрет» одного діяча з аргументом, чому його ідеї актуальні нині;
- Група С — сформулювати 2 правила класної дискусії у дусі Конфедерації Варшавської і застосувати їх під час обговорення.

5. Рефлексія (5 хв.) Метод «5 пальців»: що дізнався? що здивувало? які питання лишилися?

Оцінювання: формувальне (спостереження за участю, міні-презентації), підсумкова мікрозадача — 5 речень про вплив правових гарантій толерантності на розвиток культури.

Домашнє завдання (на вибір):

- Підготувати міні-есе (200–250 слів): «Чого сучасна Європа може навчитися з Конфедерації Варшавської?»;
- Зробити слайд/постер «Мережа осередків Реформації в Польщі» з позначенням Кракова, Гданська, Торуні, Ракова.